

Notitie over de ambtsvisie van de Protestantse Kerk in Nederland

Generale Synode
April 2012
KTO 12-06

Inhoud

Ter inleiding	5
I. De ambtsvisie van de Protestantse Kerk in Nederland	7
1. Het 'ambtsontwerp' in de Protestantse kerkorde	7
2. Het kerkelijk ambt	8
2.1 De verklaring van Lima uit 1982	8
3. De Protestantse kerkorde over gemeente en ambt	11
3.1 De roeping van gemeenteleden en gemeente – artikel III en IV PKO	11
3.2 Het openbare ambt en de drie ambten - artikel V	13
3.3 De ambtelijke vergaderingen – artikel VI PKO	17
3.4. Samenvatting	18
3.5. Conclusie	19
II. Actuele vraagstukken	21
4. De ambtsvisie in de praktijk	21
5. De ambtsdiscussie in de (protestantse) oecumene	22
6. De positie van de predikant in de kerk	25
7. De 'pastor pastorum'	29

Ter inleiding

In de synodevergadering van april 2011 kwam het rapport 'Met vreugde en vrucht' van de Beleidscommissie Predikanten (BCP) aan de orde. Daarmee werd uitvoering gegeven aan een van de besluiten van de generale synode naar aanleiding van het rapport 'Hand aan de ploeg' (april 2009) over het thema's *loopbaanontwikkeling en functiedifferentiatie van de predikant*. Deze thematiek was in het eerdere rapporten over het gewenste profiel van het ambt en het beroep van de predikant in onze kerk aangemerkt als een belangrijk aandachtspunt.

Visieontwikkeling in synode over loopbaanontwikkeling en functiedifferentiatie in 2005-2009

In 2005 had de synode naar aanleiding van het rapport 'Om de heiligen toe te rusten tot dienstbetoon' vastgesteld dat er een toenemend verlangen bij predikanten bestaat naar een vorm van loopbaanontwikkeling en een daarop gerichte scholing en professionalisering van het beroep. Ook werd onderkend dat er een roep is om differentiatie en specialisatie van het predikantschap. De synode besloot in 2005 dat daarnaar verder onderzoek moest worden gedaan. Van dit onderzoek is verslag gedaan in de achtereenvolgende rapporten 'Pastor in beweging' (2006), 'Werk in de wijngaard' (2007), 'De Wissel voorbij' (2008) en 'Hand aan de ploeg' (2009), geschreven door de brede studiec commissie, later de 'commissie Veerman' genoemd.

In deze rapporten wordt de noodzaak van loopbaanontwikkeling en functiedifferentiatie van de predikant gemotiveerd vanuit het belang van het aantrekkelijker maken van het beroep predikant. Betwijfeld wordt of de kerk op dit moment een aantrekkelijk werkklimaat en beroepsperspectief biedt voor jonge mensen die predikant willen worden. Insteert de kerk wel voldoende in de beroepsgroep van de predikant investeert? Is er adequate begeleiding bij veel voorkomende spanningen tussen predikant en gemeente? In verband daarmee werd bepleit om meer gebruik te maken van inzichten en instrumenten van modern personeelsmanagement. Specialisatie binnen het predikantschap op grond van vooropleiding en het breder dienstbaar maken van deze specialisaties dan voor de eigen gemeente werden als noodzakelijke uitwerkingen gezien.

Er kwamen voorstellen op tafel voor een loopbaanontwikkeling waarin onderscheid wordt gemaakt tussen een junior-, basis- en seniorpredikant, gekoppeld aan een verschillende bezoldiging. Deze werden gecombineerd met voorstellen voor permanente educatie, teamvorming van predikanten en een vorm van loopbaanbegeleiding door leidinggevend. Hierbij werd gedacht aan teamleiders en een 'pastor pastorum'. Deze voorstellen ontmoetten echter veel twijfel. Was dit allemaal wel nodig en gewenst? En hoe verhouden deze voorstellen zich tot de ambtelijke inrichting van onze kerk? Over deze vragen ging het rapport 'Met vreugde en vrucht'.

In 'Met vreugde en vrucht' werd op grond van onderzoek vastgesteld dat er binnen de beroepsgroep onvoldoende draagvlak is voor een systeem van *verticale* functiedifferentiatie. Er blijkt nauwelijks vraag naar. Wel lijkt er voldoende draagvlak te bestaan voor het zichzelf blijven ontwikkelen als predikant via *horizontale* differentiatie (d.m.v. teamontwikkeling en samenwerking van predikanten en gemeenten, waarbij predikanten ook bovenplaatselijk worden ingezet.)

De synode besloot daarom niet over te gaan tot de invoering van een systeem van verticale functiedifferentiatie voor predikanten. Het bevorderen van de mogelijkheid voor horizontale functiedifferentiatie werd als beleidsdoel wel aanvaard.

Ten aanzien van de *verticale* differentiatie werd in het rapport nog het volgende opgemerkt:

*'Indien verticale differentiatie vanuit andere overwegingen moet worden ingezet (bijvoorbeeld het regelen van bovenplaatselijke inzet of om invloed te hebben op de kwaliteit van de beroepsuitoefening), waarin sturing en hiërarchie geïmpliceerd zijn, zal hieraan eerst een ambts theologische discussie vooraf moeten gaan. Dit geldt ook wanneer gekozen wordt voor andere (kwaliteitsverbetering beogende) instrumenten met dezelfde implicatie. De vraag naar Centraal Werkgeverschap zal hier bij betrokken moeten worden. Het heeft geen zin om beleid en systemen met een meer verplichtend karakter te ontwikkelen zonder de ambts theologische vraag eerst beantwoord te hebben. Desgewenst kan aan de BCP gevraagd worden aandachtspunten te formuleren met betrekking tot de relatie tussen ambt enerzijds en sturing en hiërarchie anderzijds. Overigens is het thema van de 'vrijheid van het ambt' hierbij een belangrijk punt. Met die vrijheid kan niets meer of minder bedoeld zijn de vrijheid namens God te spreken. Deze vrijheid kan echter niet eenduidig vertaald worden in één soort (rechts)positie.'*¹

¹ 'Met vreugde en vrucht', 2011, pag. 20 pt 4

Deze passage leidde in de bespreking door de synode in april 2011 tot de aanvaarding van een motie waarin *'het moderamen wordt verzocht een aanzet te geven tot het formuleren van een duidelijke ambts-theologie binnen de Protestantse Kerk in Nederland.'*

Met deze notitie geeft het moderamen uitvoering aan die motie.

In de notitie wordt uiteengezet welke ambtsvisie ten grondslag ligt aan de Protestantse kerkorde. Hiermee is meteen het beperkte kader van deze notitie aangegeven. In de kerkorde vinden wij een illustratie van de manier waarop op een bepaald moment - de vooravond van de vereniging van onze kerken – over het ambt is gedacht. Daaronder ligt een veel bredere (oecumenische) theologische bezinning die sterk in beweging is. De notitie biedt daarom een aanzet vanuit de kerkorde tot een ambts-theologie van onze kerk.

De vraag naar de inhoud van het ambt staat in deze notitie centraal.

De thema's sturing en hiërarchie komen als bijkomende aspecten hiervan ter sprake. De actuele dossiers die hiermee verband worden in twee aparte hoofdstukken behandeld, t.w.

- De predikant als professional
- De 'pastor pastorum'

Daarnaast zal in het bijzonder aandacht worden besteed aan

- Het ambt in de oecumenische discussie
- Het functioneren van de ambtsvisie in de praktijk

I. De ambtsvisie van de Protestantse Kerk in Nederland

1. Het 'ambtsontwerp' in de Protestantse kerkorde

De tekst van de motie wekt de indruk dat het in de Protestantse Kerk ontbreekt aan een ambtsvisie. Nu wordt wel gezegd dat de ambtsvisie van de Protestantse Kerk niet helder is. Zo betoogde prof. Dr. L. Koffeman tijdens een beraadspoging over 'De stand van het ambt' op 3 april 2006:

*'De ambtsdiscussie lijkt vastgelopen, in de oecumene en in de kerk(en). Dat geldt niet in de laatste plaats voor de Protestantse Kerk waarbinnen geen eenduidige en consistente ambtsvisie valt te ontdekken. Er is (overigens nauwelijks bewust onderkende) verlegenheid met het ambt. (...) Sinds het (hervormde) rapport 'Wat is er aan de hand met het ambt' (1969) is er feite weinig veranderd. (...) Als we het inhoudelijk even – al te snel, maar toch – op formule brengen: in onze traditie bestaat nog altijd een variatie van ambtsopvattingen, die zich laten situeren op een schaal tussen enerzijds een hoogkerkelijke of sacramentele en anderzijds een laagkerkelijke of functionele ambtsopvatting. De uitersten lijken elkaar daarbij uit te sluiten.'*²

Dr. Koffeman staat in deze opvatting niet alleen. Telkens duikt in de discussie over het kerkelijk ambt de stelling op dat onze kerk geen eenduidige ambtsvisie heeft. Daarmee lijkt vooral te worden bedoeld dat de principiële hoofdlijnen die in de oecumenische bezinning op het kerkelijk ambt telkens terugkeren in onze ambtsvisie niet consequent worden getrokken.

Een kernvraag in die ambtsdiscussie betreft de principiële verhouding tussen enerzijds kerkelijke ambten die, geworteld in bepaalde 'charisma's', als vast institutioneel element aan enkelen in de gemeente worden gegeven met het oog op het leiding geven, en anderzijds de zelfstandige betekenis van de charisma's die aan de gemeenteleden zijn gegeven. Zijn de charisma's er ter wille van het ambt of omgekeerd? Of veronderstellen en beïnvloeden zij elkaar?³

Een tweede kernvraag betreft de verhouding tussen de verschillende ambten onderling en de betekenis die de zogenaamde 'ordinatie' (wijding) daarin speelt.

Hoe wordt in onze kerk op dit ogenblik tegen deze vragen aangekeken?

In deze notitie onderzoeken wij welke positie de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland hierover inneemt. Daarbij moeten we bedenken dat in de kerkorde zelf de hervormd/geformeerde of calvinistische ambts-traditie samen is gebracht met die uit de lutherse traditie. De kerkorde uit 2004 is in de eerste plaats een verenigingsdocument. Hierin is een overeenstemming in geloof en kerkorde verwoord die de vereniging tussen de Samen-op-Weg kerken mogelijk maakte. Daarmee hebben zij hun intentie die zij in 1986 hadden uitgesproken in praktijk gebracht:

*'Wij willen de verschillende vormen van kerkzijn, die gestalte kregen in de tijd waarin wij afzonderlijke wegen gingen, niet langer tegenover elkaar stellen, maar in gehoorzaamheid aan de Heer der Kerk, inbrengen in een proces van vereniging en vernieuwing.'*⁴

Echter: onder de ronde formuleringen van de grondleggende bepalingen over het ambt zijn de lasnaaden tussen de oorspronkelijke tradities die in deze ambtsvisie zijn samengebracht, nog duidelijk zichtbaar. In artikel V vinden we de pijlers van de gereformeerde ambtsvisie en die van de evangelisch-lutherse traditie gezusterlijk naast elkaar. Ook om die reden oogt de ambtsvisie van onze kerk niet eenduidig. We kunnen misschien beter spreken van een *ambtsontwerp* dan van een *ambtsvisie*. We moeten samen nog ontdekken welke nieuwe mogelijkheden dit ontwerp in zich draagt. En is er op den duur een ambtsvisie mogelijk die geen lasnaad meer kent?

Een belangrijke basis voor de groeiende overeenstemming tussen hervormden, gereformeerden en lutheraanen over geloof en kerkorde werd gelegd door de Concordie van Leuvenberg uit 1973. In deze verklaring van ruim honderd Europese kerken uit de gereformeerde en lutherse traditie werden oude onderlinge tegenstellingen over leer en leven overbrugd en een nieuwe onderlinge kerkgemeenschap afgekondigd. In de verklaring wordt een gemeenschappelijk verstaan van het evangelie verwoord die niet alleen de mogelijkheid opent

² Dr. L. Koffeman, De culturele en oecumenische context van de ambtsdiscussie, paragraaf 1 – Inleiding op een Protestantse beraadspoging over 'De stand van het ambt' d.d. 3 april 2006.

³ Zie: Dr. E.J. Beker en Dr. J.M. Hasselaar, *Wegen en kruispunten in de Dogmatiek* 5, p. 75, Kampen, 1990

⁴ Uit de 'Intentieverklaring, 6 november 1984' opgenomen in de bundel 'Samengebracht – Documentatie rond het ontstaan van de Protestantse Kerk in Nederland', onder redactie van Prof. Dr. L. Koffeman, Boekencentrum, 2005

tot kanselruil en intercommunie, maar ook de verplichting bevat tot daadwerkelijke gemeenschap in getuigenis en dienst. Daarbij wordt (in artikel 33) verklaard dat dit ook wederzijdse erkenning van de ordinatie (wijding tot het ambt) mogelijk maakt. Tenslotte ziet de verklaring het als een taak van de betrokken kerken dat zij zich verder bezinnen op de onderlinge verschillen, zonder dat deze langer als kerkscheidend worden gezien. Eén van die verschillen betreffen de visie op het ambt en de ordinatie (art. 39). De Samen-op-Wegkerken hebben deze uitdaging opgepakt met een overeenstemming in geloof en kerkorde waardoor zij zich konden verenigen.⁵

2. Het kerkelijk ambt

Op deze vraag zijn door in de verschillende kerkelijke tradities in de loop van de tijden uiteenlopende antwoorden gegeven. In deze notitie kiezen we ons uitgangspunt in datgene waarin de kerkelijke tradities overeenstemmen. Tenslotte is de Protestantse kerk in Nederland de vrucht van oecumenische arbeid. Dit wordt ook zichtbaar in de wijze waarop in onze kerkorde over het ambt wordt gesproken. Daarin vinden we duidelijk de sporen terug waarlangs de oecumene in de afgelopen eeuw is getrokken in haar wereldwijde bezinning op het kerkelijk ambt.

Wat is 'ambt'?

Prof. Dr. A.F.N. Lekkerkerker, hervormd kerkelijk hoogleraar dogmatiek aan de rijksuniversiteit te Groningen in de jaren zestig van de vorige eeuw, komt in zijn belangrijke studie 'Oorsprong en functie van het ambt' (1971) op grond van een etymologische beschouwing van het woord ambt (dat zijn wortel heeft in het woord 'ambacht') tot zijn definitie voor het ambt in het algemeen:

*'Het ambt is een bijzondere taak in het openbare leven die door een hoger gezag aan iemand wordt toevertrouwd en ten gevolge waarvan hij/zij met volmacht komt tot anderen.'*⁶

Deze definitie is tot op heden bruikbaar, ook voor het denken over het kerkelijk ambt.

2.1 De verklaring van Lima uit 1982

Een belangrijke mijlpaal in die oecumenische bezinning over het ambt is de verklaring van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken getiteld 'Baptism, Eucharist and Ministry' (Doopt, Eucharistie en Ambt) die in 1982 in Lima werd vastgesteld (hierna: BEM). Deze tekst geeft een belangrijke theologische toenadering weer die Geloof en Kerkorde heeft geconstateerd. In de commissie waren alle confessionele tradities vertegenwoordigd, met inbegrip van de Rooms-Katholieke Kerk en andere kerken die niet tot de Wereldraad van Kerken behoorden. In deze tekst werden niet alleen de gegroeide overeenkomsten in kaart gebracht, maar ook de onderlinge meningsverschillen benoemd die op de weg naar een institutionele eenheid nog nader onderzocht en verzoend moeten worden.

De notitie is aan alle kerken aangeboden met de uitnodiging om daarop te reageren.

Dat deden ook de hervormde en gereformeerde kerken en de evangelisch-lutherse kerk in ons land.⁷

Deze tekst is sindsdien richtinggevend voor elke binnenkerkelijke of oecumenische bezinning op het kerkelijk ambt.

De roeping van het volk van God

Het BEM-rapport stelt in het deel over het ambt de roeping van het gehele volk van God voorop.

'In een gebroken wereld roept God de gehele mensheid om Gods volk te worden',

zo luidt de openingszin. Deze roeping komt tot ons via Gods verkiezing van Israël en Zijn beslissend spreken en handelen in Jezus Christus:

*'Zijn dienstbare leven, zijn dood en opstanding zijn het fundament van een nieuwe gemeenschap die wordt opgebouwd door het goede nieuws van het evangelie en de gaven van de sacramenten. De Heilige Geest maakt hen die Jezus Christus volgen tot één lichaam en zendt hen als getuige de wereld in. Kerklid zijn betekent leven in gemeenschap met God, door Jezus Christus, in de Heilige Geest'*⁸

⁵ Dr. K. Zwanpol, Belijdenisgeschriften voor de Protestantse Kerk in Nederland, p. 231 e.v., Zoetermeer 2004

⁶ Prof. Dr. A.F.N. Lekkerkerker, 'Oorsprong en functie van het ambt', Zoetermeer, 1971, p. 82 v.

⁷ 'Doopt, Eucharistie en Ambt', Verklaringen van de Commissie van Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken te Lima, Peru, januari 1982, De Horstink, Amersfoort, 1983

⁸ BEM I,1

Dan wordt het karakteristieke van het leven van de kerk beschreven:

- Het leven van de kerk is gebaseerd op de overwinning op de machten van het kwaad en de dood die Christus eens voor al heeft behaald. In Hem vinden de mensen de bron van een nieuw leven in vrijheid, wederzijdse vergeving en liefde en wordt hun hart en ziel gericht op de vervulling van het rijk van God.
- De kerk leeft door de bevrijdende en vernieuwende kracht van de Heilige Geest, die op Jezus rustte en die na zijn opstanding is gegeven aan allen die geloven. Daardoor zijn zij herschapen tot lichaam van Christus. De Geest roept mensen tot geloof, heiligt hen door vele gaven, geeft kracht om van het evangelie te getuigen en stelt hen in staat om in hoop en liefde te dienen.
- De kerk is geroepen om het rijk van God te verkondigen en een voorafbeelding daarvan te zijn, in getuigenis en dienst. Daardoor geeft zij de wereld een voorsmaak van de vreugde en de heerlijkheid van Gods rijk.⁹
- De Heilige Geest geeft de gemeenschap verschillende aanvullende gaven, bestemd voor het welzijn van het gehele volk. Zij komen tot uiting in het dienstbetoon in kerk en wereld. *'Alle leden zijn geroepen met de hulp van de gemeente de gaven die zij hebben, te ontdekken en te gebruiken voor de opbouw van de kerk en voor de dienst aan de wereld waartoe de kerk gezonden is'*.¹⁰

Kerkelijk ambt

Na deze preambule volgt een hoofdstuk over het kerkelijk ambt waarin we enkele definities vinden over de begrippen die in elke ambtsdiscussie terugkeren:

- Onder *charisma* wordt verstaan de gaven die door de Heilige Geest worden verleend aan elk lid van het lichaam van Christus voor de opbouw van de gemeenschap en het vervullen van haar roeping.
- Het woord *dienst* ('ministry') staat voor de taak waartoe het gehele volk van God is geroepen. Deze term kan ook slaan op de bijzondere institutionele vormen die deze taak kan aannemen.
- De term *kerkelijk ambt* ('ordained ministry') heeft betrekking op mensen die een charisma hebben ontvangen en die de kerk door ordinatie voor hun taak aanstelt onder aanroeping van de Geest en handoplegging.¹¹

We treffen in dit hoofdstuk een formulering aan die wij als aan definitie van het kerkelijk ambt volgens Lima kunnen opvatten:

*Om haar opdracht te vervullen heeft de kerk mensen nodig, die er officieel en blijvend verantwoordelijk voor zijn om haar te wijzen op haar fundamentele afhankelijkheid van Jezus Christus en die daardoor te midden van de vele gaven, het centrum van haar eenheid vormen. Het ambt van zulke mensen, die al vanaf de eerste tijd werden geordineerd, is bepalend voor het leven en getuigenis van de kerk.*¹²

In het vervolg van het rapport komen achtereenvolgens aan de orde: het kerkelijk ambt, de verschillende vormen van kerkelijk ambt, de opvolging in de apostolische traditie en de ordinatie. In het slot-hoofdstuk wordt de balans opgemaakt met betrekking tot wederzijdse erkenning van de kerkelijke ambten.

Hierin komt als centrale gedachte naar voren dat het geordineerde ambt ('ordained ministry') wezenlijk is voor de kerk van Christus. Dit ambt heeft als belangrijkste taken om de kerk te bewaren bij Christus, de gemeenschap te bouwen als lichaam van Christus door de bediening van Woord en sacramenten, het geven van leiding en het aldus bewaren van de eenheid van de kerk.

Uit de gezamenlijke reactie van de Nederlandse hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland (hieronder: NHK en de GKN) op dit rapport blijkt dat de nadruk daarin op de vragen rond continuïteit, apostolische successie en wijding (ordinatie) voor de protestantse kerken niet van doorslaggevend belang worden geacht, terwijl typisch protestantse accenten – nadruk op een niet-hiërarchische ambtsstructuur of de specifieke rol van het gemeentelid - weinig aan bod komen. Over de Bijbelse inzet van het rapport bij de roeping van het volk van God was men wel tevreden.¹³

De Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden (hieronder: ELK) legde in haar reactie het accent op het priesterschap van alle gelovigen dat hen deelachtig wordt door de doop en het open-

⁹ BEM I.1-4

¹⁰ BEM I,5

¹¹ BEM I,7

¹² BEM I,8

¹³ Oecumenisch Vademecum, 's-Hertogenbosch, z.j., pag. Li 19

bare ambt van Woord en Sacrament waartoe men wordt geroepen door de gemeente in de naam van God. Het ambt staat geheel in dienst van het Woord en is in die zin functioneel en niet sacramenteel van karakter.¹⁴

We zullen in het vervolg al deze thema's zien terugkeren.

Bij dit soort oecumenische documenten moeten we overigens bedenken dat deze veelal in het kader staan van wederzijdse ambtserkenning. Daarbij gaat de aandacht vooral uit naar die elementen waarover consensus bestaat of naar alle waarschijnlijkheid bereikbaar is. In deze notitie staat de visie van de Protestantse Kerk in Nederland centraal. Zoals gezegd spelen daarin de vragen naar apostolische successie en ordinatie niet of nauwelijks een rol.

2.2. Het ambt in de oecumenische discussie in Nederland - 2005

In dit spoor van Lima beweegt zich ook de 'Gespreksnotitie over het ambt in de oecumenische discussie' van de beraadsgroep Geloven en Kerkelijke Gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland uit 2005. Deze notitie wil voor de Nederlandse kerken binnen de Raad van Kerken een aanzet te zijn tot hernieuwde zelfbezinning met het oog op mogelijkheden om de eigen ambtsvisie en -praktijk in een oecumenisch perspectief te herzien. Daarnaast wil de beraadsgroep hiermee een stap zetten in de richting van gehele of gedeeltelijke wederzijdse erkenning van het kerkelijk ambt met het oog op verruiming van mogelijkheden tot praktische wederzijdse assistentie.

Het kerkelijk ambt

Ook deze Nederlandse notitie gaat uit van het vertrekpunt dat het spreken over het kerkelijk ambt altijd moet geschieden in samenhang met het spreken over de kerk en de gemeente, binnen het kader van de roeping en de zending van de kerk.

In dit rapport wordt het kerkelijk ambt als volgt omschreven, als formulering waarover de Nederlandse kerken het tenminste eens zijn:

Het kerkelijk ambt is een dienst in het midden van de gemeente die bedoelt de gemeente bij haar identiteit (en dus ook haar opdracht) te bewaren. (Notitie RvKNL par 6 pg 16)

Kerk zonder ambt?

In de notitie van de Raad van Kerken wordt ook de vraag opgeworpen of wij ons een kerk of gemeente kunnen voorstellen zonder ambt. Deze vraag wordt in principe positief beantwoord. Ook zonder ambt kan er een levende gemeenschap van gelovigen zijn. Het ambt is niet per se nodig om als gemeenteleden in het heil van Christus te delen en om anderen daarin te laten delen. Verwezen wordt naar de Quakers en naar een voorbeeld uit de Tweede Wereldoorlog, dat er in de kampen van Indonesië vormen van gemeente-zijn rond Woord en sacrament zijn gevonden zonder geordend ambt.

De nota erkent dat een naar de regel (canoniek) geordend kerkelijk leven moeilijk voor te stellen is zonder het bijzondere kerkelijk ambt. Dat geldt niet alleen voor de kerk maar voor alle sociale verbanden. Het is een *sociologisch* gegeven van alle tijden. Waar mensen met elkaar samenleven worden gaven en talenten benut, moeten talloze rollen, diensten en functies worden vervuld, en zijn er openbare ambten waartoe daarvoor gekwalificeerde mensen worden geroepen om leiding te geven aan de gemeenschap. Het gewone leven roept het ambt op.

Maar een kerk zonder ambt is ook in *theologische* zin onmogelijk. *'Er moeten mensen zijn die worden geroepen en gekozen om de gemeenschap te dienen in de voortdurende verwijzing naar wat haar diepste identiteit is, 'gemeente van Christus' te zijn en daarin 'volk van God'.*¹⁵

Reactie namens de Protestantse Kerk in Nederland

In de reactie van het moderamen van de generale synode hierop (november 2006, hierna: Reactie 2006) wordt gememoreerd dat in de achterliggende tradities van de Protestantse kerk de discussie over het ambt nooit tot rust is gekomen. Er is nog altijd veel onduidelijkheid over het ambt. Dit wordt versterkt door de verschuivingen in onze hedendaagse cultuur, die ons kritisch stemmen over het ambt. Er is steeds minder ambtsbesef en ambtsgevoel. Men staat veelal onverschillig ten opzichte van het ambt. Wat is een ambtsdrager anders dan een bestuurder? De drempel voor gemeenteleden om ambtsdrager te worden wordt daarom steeds hoger.

Verderop in hoofdstuk II wordt een beeld gegeven van de wijze waarop in de alledaagse praktijk van onze kerk gedacht wordt over het ambt.

¹⁴ Idem, pag. Li 13

¹⁵ Gespreksnotitie over het ambt in de oecumenische discussie, van de beraadsgroep Heloven en kerkelijke gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland, februari 2005, punt 6.1, pag. 15 v

Ook deze reactie gaat in op de vraag wat wij in onze kerk verstaan onder het ambt.

Hoewel erkend wordt dat in onze kerk niet de overtuiging leeft dat enige ambtsstructuur kan worden ontleend aan de Bijbel, wordt een basis gezocht in de Heilige Schrift, die naar de opvatting van onze kerk 'bron en norm is van de kerkelijke verkondiging en dienst'.

Het uitgangspunt ligt in de roeping van twaalf leerlingen door Jezus, waarvan in de evangeliën wordt verteld. Zij worden geroepen om het evangelie van het Koninkrijk van God te verkondigen. Vervuld van de Heilige Geest trekken zij met deze zending de wereld in. Daaromheen is een gemeenschap van mensen ontstaan die weet hebben van dit Koninkrijk. Na de dood van de apostelen is deze boodschap verder gegaan. *'In elke tijd horen gelovigen hoe de Heer zegt: 'Zoals de Vader mij heeft uitgezonden, zo zend ik ook jullie uit' (Joh. 20 vers 21). En Hij zelf gaat mee. Wie uitgaat in zijn zending gaat uit in zijn gemeenschap. (Matt. 28 vers 20). Zo regeert Christus de kerk en is Hij haar hoofd.'* God roept mensen tot zijn dienst. Vervuld van zijn Geest begeven zij zich in die dienst.

Er zijn in elke tijd mensen nodig die zich verantwoordelijk weten de kerk te wijzen op het heil in Christus. Daarom is volgens de kerkorde van de Protestantse kerk het ambt gegeven om de gemeente bij dat heil te bepalen en bij haar roeping te bewaren. De ambten zijn er met het oog op het heil van mens en wereld.

In de kerkgeschiedenis heeft dit ambt verschillende en soms met elkaar conflicterende gestalten gekregen. De oecumenische toenadering van de laatste eeuw heeft in 1982 in Lima geleid tot de stelling *'dat de eigenlijke kerninhoud van de kerkelijke bediening van daartoe geordineerden of gezondenen ligt in de verkondiging van het Woord van God, de bediening van de sacramenten en de opbouw van de geloofsgemeenschap in liefde en leerlingschap'*, zoals de notitie van de Raad van Kerken stelt.¹⁶

3. De Protestantse kerkorde over gemeente en ambt

Daarmee zijn we via een omtrekkende beweging door de actuele ambtsdiscussie in oecumenisch verband aangekomen bij het ambtsontwerp waarin Hervormden, Gereformeerden en Lutheranen in Nederland elkaar hebben kunnen vinden en zoals die uiteindelijk in de grondleggende bepalingen van de Protestantse Kerkorde (hierna: PKO) terecht is gekomen.

Voor de nu volgende beschrijving maken wij dankbaar gebruik van hoofdstuk 1 van 'De toelichting op de kerkorde' onder redactie van Dr P. van den Heuvel, Zoetermeer, 2004 en de hierboven al aangehaald reactie namens het moderamen op de gespreksnotitie van de Raad van Kerken. Dit zijn de enige twee documenten tot nu toe waarin op een samenhangende wijze de ambtsvisie in de kerkorde van de verenigde kerk wordt beschreven en verantwoord. Beide teksten zijn van de hand van Ds. B. Wallet, die destijds voorzitter was van de Werkgroep Kerkorde.

3.1 De roeping van gemeenteleden en gemeente – artikel III en IV PKO

Ook in onze kerkorde gaan bij de positionering van de ambten de artikelen over kerk en gemeente voorop. Eerst wordt gesproken over de roeping van gemeenteleden en de gemeente, vervolgens over de roeping tot het ambt en over ambtelijke vergaderingen.

In artikel III en IV van de kerkorde gaat het allereerst over de roeping van de gemeenten die samen de kerk vormen. Volgens artikel I lid 2 houdt deze roeping van de kerk het navolgende in:

'Levend uit Gods genade in Jezus Christus vervult de kerk de opdracht van haar Heer om het Woord te horen en te verkondigen.'

De kerk ontspringt aan het hart van de God van Israël, Vader van Jezus Christus, Schepper van hemel en aarde. Volgens het getuigenis van de Schriften heeft Hij zijn bevrijdend Woord in de harten van mensen gelegd - in zijn verbond met Abraham en Israël en in Jezus Christus met alle volken - opdat zij dit Woord zouden horen en daaruit zouden leven. De kerk belijdt de toewending van deze God tot de wereld en de mensen als een beweging van genade. De kerk van Christus is een genadegave van God en vrucht van zijn Geest.

In artikel I PKO wordt deze visie verder uitgewerkt.

De roeping van gemeenteleden

In de (plaatselijke) gemeente krijgt de kerntaak van de kerk om het Woord te horen en te verkondigen zijn zichtbare gestalte. Artikel III-1 spreekt daarvan:

¹⁶ Reactie van het moderamen van de Protestantse Kerk in Nederland op de gespreksnotitie van de Raad van Kerken, niet gepubliceerd, punt 3

Vanwege Gods genade en krachtens zijn verbond worden gemeenten vergaderd rondom Woord en sacramenten.

Gemeentezijn als genadegave van God is voor alles dienst van (een gemeenschap van) mensen aan het Woord, in taal en teken, in woord en daad. Tot die gemeenschap behoort een mens krachtens het sacrament van de heilige doop. Door de doop wordt een mens ingelijfd in de apostolische en katholieke kerk van Christus. Ook wordt zijn of haar naam opgetekend in het register van de plaatselijke gemeente opdat men gekend wordt onder de mensen. (Art. III-2) De gemeente bestaat uit gemeenteleden die ieder voor zich gehoor geven aan het Woord van genade dat over hun leven is uitgesproken en die in hun leven concreet antwoord geven op dat Woord:

Zij die de doop ontvangen worden geroepen tot het belijden van Jezus Christus en tot verantwoordelijkheid in de gemeente. (Art. III-3)

Hier wordt duidelijk dat het genadige Woord van God mensen persoonlijk wil aanspreken. Dit Woord is bestemd voor alle mensen in de gemeenschap, jong en oud, rijp en groen, gelovig of niet gelovig. Allen worden genodigd tot een leven in vrede en vreugde. Ook de niet gedoopte kinderen van gemeenteleden en zij die zich met de gemeente verbonden voelen, zijn in het vizier van de gemeente (Art. III-4 en 5)

De roeping van de gemeente

Dan volgt artikel IV over de gemeente. Daarin wordt het wezen van haar roeping benoemd:

De gemeente, daartoe begenadigd door de Geest, is geroepen tot de dienst aan het Woord van God in de prediking van het Evangelie en de viering van doop en avondmaal in de openbare eredienst, in de dienst van de gebeden, in de missionaire arbeid, in het diaconaat, in de herderlijke zorg, in de geestelijke vorming en ook in alle andere arbeid tot opbouw van het lichaam van Christus. (Art. IV-1)

De leidende gedachte is hier dat de Heilige Geest haar gaven (charisma's) schenkt aan de gemeente opdat zij wordt opgebouwd als lichaam van Christus. Dat laatste houdt in dat de gemeente geroepen is om de liefde en de vrede van Christus te belichamen in de plaats waar zij gesteld is. De gemeente mag het heil in Christus present stellen. Deze 'representatie' van Christus is in de eerste plaats een roeping voor de hele gemeente. Hierin komt het priesterschap van alle gelovigen tot uitdrukking. In de concrete beschrijving van de dienst van de gemeente staan de ambtelijke en niet ambtelijke taken dan ook onbekommerd naast elkaar.

De gaven van de Geest (charisma's)

Ook komen de individuele gemeenteleden nadrukkelijk in beeld. Zij hebben een prominente plaats in deze kerkorde. Zij worden getypeerd als ontvangers en dragers van de genadegaven die aan elk van hen door de Geest zijn toebedeeld. Gemeenteleden zijn begenadigde mensen, ieder van hen heeft 'charisma' van de Geest. In elke gemeente is dus een rijke verscheidenheid aan gaven. En al die gaven zijn door de Geest gegeven om ingezet te worden in de vervulling van de roeping van de gemeente om het leven in naam van Christus handen en voeten te geven:

Alle leden van de gemeente zijn geroepen en gerechtigd hun gaven aan te wenden tot vervulling van de opdracht die Christus aan de gemeente geeft. (Art. IV-2)¹⁷

Opvallend is dat hier niet alleen gesproken wordt van een roeping maar ook van een recht van gemeenteleden om hun gaven in te zetten. Dit onderstreept het accent dat in de kerkorde wordt gelegd op de rol en inbreng van de gemeenteleden.

We zien hier een belangrijke verschuiving ten opzichte van de hervormd-gereformeerde ambtsopvatting in de kerkorden van de NHK en de GKN, waarin bijna alle nadruk ligt op het ambt. De gereformeerde kerkorde zet meteen in met de artikelen over het ambt. De hervormde kerkorde opent weliswaar met twee artikelen over kerk en gemeenten, maar daarna komen de ambten en de ambtelijke vergaderingen voluit aan de orde. De gemeenteleden komen in deze kerkorden als subject eigenlijk alleen in beeld bij de verkiezing van ambtsdragers. Verder zijn zij vooral voorwerp van leiding en zorg van de ambten en de ambtelijke vergaderingen met dien verstande dat gemeenteleden wel volop deelnemen in organen van *bijstand* van ambtelijke vergaderingen.

In de jaren 70 van de vorige eeuw kwam in de stroom van democratisering van de samenleving onder invloed van de gereformeerde beweging Gemeenteopbouw in de NHK en GKN meer aandacht voor de eigen rol en positie van de gemeenteleden in het leven en werken van de gemeente. In de GKN leidde dat tot de introductie van het 'werkgroepenmodel' waarbij gemeenteleden actief betrokken kunnen worden bij het werk van de ambten.

¹⁷ In deze woorden herkennen we bijna letterlijk de passage uit het Bem-rapport zoals hierboven geciteerd onder punt 2.1.

In de Lutherse traditie hebben de gemeenteleden vanouds sterkere papieren. Luther zag in het algemeen priesterschap van gelovigen de tegenhanger van de bisschoppelijke hiërarchie van de Roomse kerk van toen. Voor Luther gold dat het geloof is uit het gehoor. *'De kerk is schepping van het Woord. En allen die tot de kerk behoren zijn door de doop tot priester gewijd om de grote daden van Christus te verkondigen. Het ambt van alle gelovigen valt iedere christen toe. De eigenlijke ambtsdrager is de gemeente'* (Reactie PKN, par 7). In de Lutherse kerkordening in Nederland (1956) wordt in de preambulaire artikelen gesteld dat *'de verkondiging der Kerk bestaat in de openbare prediking van het Evangelie en de bediening van Woord en sacramenten. Deze verkondiging is in het bijzonder opgedragen aan hen die tot het predikambt geroepen zijn, onder bijstand van allen die tot enigerlei dienst gesteld zijn. Op grond van het algemeen priesterschap der gelovigen zijn alle leden der Kerk mede verantwoordelijk voor haar getuigenis in woord en daad.'* (Ordeningen ELK, A 1). Niettemin heeft binnen het Lutheranisme het predikambt – als enig ambt – een vooraanstaande positie en hecht men veelal ook belang aan het bovenplaatselijke ambt van bisschop.

De rol van de kerkenraad

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat de gemeente het subject is van de opbouw van de gemeente. Alles is gericht op de vervulling van de roeping van de gemeente en elk gemeentelid heeft daarin zijn of haar aandeel en rol.

Maar we zagen reeds dat de kerk in sociologisch en theologisch opzicht niet zonder ambt kan.

Ook in de gemeente moet er een vorm van leiding zijn die ervoor zorgt dat de roeping van de gemeenschap wordt bewaakt en met het oog daarop de krachten worden gebundeld. De gemeente als charismatisch opgebouwde gemeenschap roept dus de vraag op naar wie bij haar de leiding heeft of mag hebben.

De Protestantse kerk staat in de traditie van een presbyteriaal-synodale kerkregering.

Zij kiest niet - met het congregationalistisch model - voor het gemeenteberaad of de gemeentevergadering als leidinggevend orgaan in de gemeente, noch – met het episcopale model – voor de bisschop als hoogste gezag, maar voor de kerkenraad, het presbyterium.

De wijze van leidinggeven door de kerkenraad moet passen bij het hierboven beschreven karakter van de gemeente als lichaam van Christus. De kerkenraad heeft daarom als voornaamste taak om ruimte te scheppen voor de noodzakelijke en rechtmatige inbreng van gemeenteleden en om de samenhang van het proces van gemeentezijn in het oog te houden en te bevorderen. Daarover gaat het derde en laatste lid van Artikel IV:

De gemeente geeft gehoor aan haar roeping door onder leiding van de kerkenraad de samenhang in haar leven en werken te bevorderen en alles te richten op de lofprijzing van de Naam des Heren en de dienst in de wereld. (Art. IV-3)

De kerkenraad – als vergadering waarin de ambten bijeen zijn – moet ervoor zorgen dat de charisma's op een samenhangende en doeltreffende worden ingezet tot opbouw van de gemeente. Hier wordt de belangrijkste rol van de ambten die in de volgende artikelen aan de orde komen, al aangegeven:

het ambt is er niet om de roeping van de gelovige over te nemen, maar om die aan te geven en mogelijk te maken. Alle nadruk ligt op het ambt als dienst aan de gemeenschap. Dit is geheel naar het Woord en voorbeeld van de Heer van de Kerk, Jezus Christus: Hij is niet gekomen om te heersen maar om te dienen.

Het doel van gemeentezijn wordt in dit artikel tot haar kern teruggebracht. Alle dienst van gemeente en gemeenteleden mag zijn gericht op de lofprijzing van de Naam des Heren en de dienst in de wereld. Bijna nergens is de roeping van de gemeente zo klaar en helder geformuleerd als in deze zinsnede. Het zou als motto kunnen gelden voor de missie van elke gemeente van Christus.

3.2 Het openbare ambt en de drie ambten - artikel V

In het kader van deze roeping van gemeenteleden en gemeente als dienst aan het Woord van God komen het ambt en de ambtelijke vergadering aan de orde, in de artikelen V en VI van de kerkorde.

Uit het voorgaande, waarin zoveel nadruk ligt op de gemeente als drager van de dienst van het Woord zou de conclusie kunnen opkomen dat de Protestantse kerk het ambt geheel laat opkomen uit de gemeente en er dus geheel en al een 'functionele' ambtsopvatting op na zou houden, zoals dat in de discussie over het kerkelijk ambt genoemd wordt.

Hier moet iets gezegd worden over het onderscheid tussen een *sacramentele* en *functionele* ambtsopvatting, termen die we al eerder tegenkwamen.

In de klassieke katholieke traditie wordt veelal aan de het ambt een *sacramentele* betekenis toegekend. De ambtsdragers worden beschouwd als de opvolgers van de apostelen en zijn door de handoplegging (ordinatie) zichtbaar met het apostolisch getuigenis verbonden. De ambtsdrager mag Christus in de kerk

representeren. De kerk is in deze visie zelf een sacrament, dat verwijst naar Gods heilshandelen, dat in de tijd voortgaat door de woorden, tekenen en acties van menselijke personen. Zo heeft het ambt een heilsbemiddelende functie.

De gemeenteleden met hun charisma's hebben in deze visie een meer ondergeschikte positie.

Daartegenover staat een meer *functionele* ambtsopvatting, die te vinden is in de protestantse en congregationalistische tradities. Het ambt is hier vooral 'ministerium': dienst. Door deze dienst wordt de gemeente door de Geest geleid tot gemeenschap met de Heer en elkaar in de dienst van Woord en sacrament. De Geest schakelt mensen met hun gaven in tot opbouw van de gemeente. Het ambt staat dan in functie van de gemeente.¹⁸

Het openbare ambt

In artikel V van de kerkorde komt dan het ambt in beeld:

Om de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren is van Christuswege het openbare ambt van Woord en Sacrament gegeven.

Met het oog op deze dienst onderscheidt de kerk het ambt van predikant, het ambt van ouderling, het ambt van diaken alsmede andere diensten in kerk en gemeente.

Allereerst wordt hiermee voortgeborduurd op het vorige artikel waarin duidelijk werd dat de ambten de roeping van de gemeente niet overnemen maar mogelijk maken. Het is de opdracht van het ambt 'om de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren'; en voorts dat het ambt van Christuswege is gegeven. Stond het ambt in het vorige artikel als het ware nog midden in de gemeente als een voor alles dienstbaar instrument, hier wordt het ambt als gave van Christuswege in zekere zin gesteld 'tegenover' de gemeente en haar charisma's.

In 'De toelichting op de kerkorde' wordt bij dit artikel het verband tussen ambt en gemeente, ambt en charisma als volgt verwoord: *'Ambt en charisma dienen bij elkaar gehouden te worden. Over het ambt wordt niet gedacht vanuit de kerk als instituut, zodat het ambt een hiërarchische lijn krijgt, en niet vanuit de gemeente, zodat het ambt een functionele lijn krijgt, maar vanuit de bediening van Woord en sacrament in opdracht van Christus. Hij schenkt de Geest met zijn gaven. Vanuit de gemeente kan een beroep gedaan worden op de leden van de gemeente om hun gaven te gebruiken door in dienst van Christus mee leiding te geven aan de gemeente. In deze roeping tot het ambt wordt de gave die door Christus in de Geest geschonken is, erkend. Zo krijgen de ambten hun eigen plaats binnen de charisma's'*. (Toelichting, pag. 36 en 37).

In de reactie op de notitie van de Raad van Kerken wordt gesproken van een wisselwerking tussen ambt en gemeente. (Reactie 2006 punt 5)

In de uitdrukking 'van Christuswege' klinkt een verwijzing naar een element uit de calvinistische traditie. In die traditie staat, zoals we zagen, in het denken over leiding in de kerk centraal dat Christus zijn kerk regeert door zijn Geest en Woord. Christus is het Hoofd van de kerk die zijn gemeente vergadert rond Woord en sacrament en die haar beschermt en in stand houdt. (HC vraag 54 van zondag 21).

Deze uitdrukking wordt in artikel VI tot tweemaal toe (in VI-1 en VI-4) betrokken op het openbare ambt en (de roeping tot) de ambten. Hier is weer sprake van Christusrepresentatie, nu niet van de gemeente in de wereld, maar een Christusrepresentatie van het ambt ten opzichte van de gemeente(leden). Beide vormen nemen de gestalte aan van dienst: dienst aan de wereld of dienst aan de gemeente, met het oog op het heil in de wereld en de roeping van de gemeente.

Tenslotte komen we in de uitdrukking 'het openbare ambt van Woord en Sacrament' een kernbegrip tegen uit de Lutherse ambts-traditie. Het ambt wordt hier heel breed getrokken. Het verwijst naar het algemeen priesterschap van alle gelovigen, naar de gemeente als eigenlijke ambtsdrager. Op grond van een rechtstreekse toegang van elk gemeentelid tot God en zijn Woord krachtens de doop, valt aan de gehele gemeente het openbare ambt toe om het getuigenis door te geven. Dit getuigenis van het evangelie vindt plaats in het openbaar, het is bestemd voor de wereld. In de lutherse traditie kreeg dit openbare ambt zijn uitdrukking en toespitsing in het openbare ambt van predikant. (Toelichting, pag 37).

In het spoor van deze beide tradities verwijst in de kerkorde het ambt als een 'tegenover' voor de gemeente naar het 'tegenover' van het apostolisch getuigenis van de Heilige Schrift. Dit is van zo centrale betekenis voor de gemeente voor alle tijden en plaatsen dat dit altijd tot uitdrukking moet komen haar institutionele vormgeving. Door middel van het ambt kan de eenheid van het apostolisch getuigenis in alle verscheidenheid van gaven en diensten worden bewaard en richting gegeven.

¹⁸ Zie: 'Gespreksnotitie over het ambt etc' van de Raad van Kerken in Nederland, 2005, punt 7.5, pag. 34.

De onderscheiden ambten

In de kerkorde wordt, zij het impliciet, gezegd dat het openbare ambt van Woord en sacrament aan de gemeente is gegeven. De roeping van het openbare ambt wordt, evenals de roeping van de gemeente, gekenmerkt als dienst: dienst aan God en aan de mensen.

Deze dienst krijgt nader vorm in de drie ambten van predikant, ouderling en diaken, evenals in de andere diensten.

In deze drie ambten weerspiegelen zich de drie wezenskenmerken van het gemeentezijn:

*'De gemeente verwijst in Woord (de predikant), gemeenschap (de ouderling) en dienst (diaken) naar Christus die haar Hoofd is. Het heil en de roeping liggen in de omgang met God, de gemeenschap met elkaar en de dienst in de wereld.'*¹⁹

Gemeenschappelijke verantwoordelijkheid

In het tweede lid van artikel V wordt eerst de aandacht gevestigd op de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de onderscheiden ambten, die kenmerkend voor een kerk van het presbyteriale type. Omdat Christus het Hoofd van de kerk is, is het uitgesloten dat de ene ambtsdrager over de ander gezag heeft en zonder de andere ambtsdragers kan opereren. Dit staat als 'gulden regel van het Protestantse kerkrecht fier geschreven boven de eerste Nederlandse gereformeerde kerkorde van Emden uit 1571; zij keert niet alleen terug in de Dordtse kerkorde maar ook in artikel VI van onze huidige kerkorde, dat handelt over de ambtelijke vergadering:

Opdat niet het ene ambt over het andere, de ene ambtsdrager over de andere, noch de ene gemeente over de andere heerse, maar alles wordt gericht op de gehoorzaamheid aan Christus, het Hoofd van de Kerk, is de leiding toevertrouwd aan de ambtelijke vergaderingen. (art. VI-1)

De ambten zijn dus aan elkaar gelijkwaardig en hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het geheel van de opbouw van de gemeente. Zij werken samen in een collegiaal verband. Het ene ambt kan niet zonder het andere.

De ambtsdragers zijn gemeenschappelijk verantwoordelijk voor de opbouw van de gemeente in de wereld door zorg te dragen voor de dienst van het Woord en sacramenten, de missionaire, diaconale en pastorale arbeid, de geestelijke vorming, het opzicht, het rentmeesterschap over de vermogensrechtelijke aangelegenheden en de andere arbeid tot opbouw van de gemeente. (art. V-2)

Onderscheiden taken

Daarnaast hebben de predikant, de ouderling en de diaken elk hun specifieke taken waarvoor zij afzonderlijk verantwoordelijk zijn. Deze worden in artikel V-3 duidelijk omschreven:

De predikanten zijn in het bijzonder geroepen tot de bediening van Woord en sacramenten, de verkondiging van het Woord in de wereld, de herderlijke zorg en het opzicht en het onderricht en de toerusting.

De ouderlingen zijn in het bijzonder geroepen tot de zorg voor de gemeente als gemeenschap, het dragen van medeverantwoordelijkheid voor de bediening van Woord en sacramenten, de herderlijke zorg en het opzicht en de toerusting van de gemeente tot het vervullen van haar pastorale en missionaire roeping en zij die daartoe zijn aangewezen bovendien tot de verzorging van de vermogensrechtelijke aangelegenheden van de gemeente van niet-diaconale aard.

De diakenen zijn in het bijzonder geroepen tot de dienst aan de Tafel van de Heer en het inzamelen en uitdelen van de liefdegaven, de dienst van barmhartigheid en gerechtigheid in gemeente en wereld, de toerusting van de gemeente tot het vervullen van haar diaconale roeping en de verzorging van de vermogensrechtelijke aangelegenheden van de gemeente van diaconale aard.

Predikant, ouderling en diaken hebben in de taken een zelfstandige invulling ten opzichte van elkaar en naar de gemeente toe een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid.

De medeverantwoordelijkheid van de ouderling en de diaken, ieder met hun eigen taak, voor de bediening van Woord en sacramenten, waaraan zij samen met de predikanten – met diens eigen taak en verantwoordelijkheid – deel hebben, kan er volgens de kerkorde in de praktijk van het kerkelijk leven toe leiden dat ouderlingen en diakenen in noodgevallen worden geroepen tot het leiden van een kerkdienst (ord. 5-5-4) of in gemeenten in bijzondere missionaire, diaconale of pastorale omstandigheden

¹⁹ Dr. P. van de Heuvel e.a., De toelichting op de kerkorde, Zoetermeer, 2004, pag. 37)

zelfs tot het voorgaan in de kerkdiensten en het bedienen van de sacramenten (ord. 2-18), zij het dat dit dient te geschieden onder de supervisie van een predikant. Daarmee wordt in deze overigens verstrekkende bepaling herinnerd aan het gegeven dat de bediening van Woord en sacramenten behoort tot het takenpakket van de predikant.

In het verlengde van ord. 2-18 ligt het recente besluit van de generale synode om mogelijk te maken dat in een gemeente, die in bijzondere omstandigheden verkeert, haar kerkelijk werker die tot ouderling met bepaalde opdracht is bevestigd en een preekconsent heeft, de bevoegdheid kan ontvangen om de sacramenten te bedienen en andere ambtelijke handelingen van de predikant te verrichten. De verlening van deze opdracht wordt bekrachtigd onder handoplegging van een predikant, waarmee ook hier een verbinding wordt gelegd met het ambtswerk van de predikant.

Roeping en bevestiging

In de twee volgende leden van artikel VI wordt aangegeven langs welke weg men ambtsdrager kan worden.

In de kerk speelt het Bijbelse begrip 'roeping' een vitale rol. We hoorden reeds over roeping van gemeentelieden en gemeente tot de dienst van het Woord. In dit Bijbelse woord 'roeping' klinkt het geloof door van een gemeenschap die weet heeft van een God die mensen roept tot zijn dienst. Dit roepen van God heeft het karakter van een genadige verkiezing, een liefdesverklaring van God tot de mens die louter verwondering wekt. Met zijn Geest maakt God de mensen die Hij roept geschikt en schenkt Hij hen de vrijmoedigheid om van de door Hem geschonken gaven gebruik te maken ten dienste van de gemeente in de wereld. Het is de kunst van de gemeente om deze gaven te herkennen.

In de kerkorde werkt deze notie van roeping door in de manier waarop de verkiezing van ambtsdragers tot stand komt. Allereerst moet er sprake zijn van een persoonlijke roeping tot het ambt. Zonder persoonlijk geloof in God die roept, is niemand in staat God en zijn gemeente daadwerkelijk te dienen. Daarom kan een ambt alleen worden vervuld door belijdende leden.

Vervolgens moet de gemeente of de kerk deze roeping (h)erkennen in een verkiezing tot het ambt. Een en ander krijgt liturgisch gestalte in de vorm van een bevestiging, waaraan in het midden van de gemeente plechtig aan de verkozen ambtsdrager gevraagd wordt: 'Geloof je dat je in de verkiezing door de gemeente of de kerk door Godzelf tot deze dienst geroepen bent?'. Dan kan de bevestiging volgen met handoplegging en/of met een gebed om de Geest van God.

Een en ander wordt in de leden V-4 en 5 aldus verwoord:

De roeping tot het ambt geschiedt van Christuswege, plaatselijk door de gemeente en overigens door de kerk bij monde van de daartoe bevoegde vergaderingen. (art. IV-4)

Een ambt in de kerk kan uitsluitend worden vervuld door hen die daartoe naar de orde van de kerk geroepen zijn, belijdenis van het geloof hebben afgelegd en in het ambt bevestigd zijn, onder aanroeping van de Geest.

Deze beschrijving is van toepassing op de drie ambten. Toch is er sprake van een zeker onderscheid tussen het ambt van predikant en de andere ambten als de handoplegging expliciet wordt voorgeschreven in geval van een eerste bevestiging van een beroepene tot predikant (ord. 3-5-7). Hierachter gaat de ordinatie schuil, waarover in het kader van de oecumenische ambtsbezinning in paragraaf 3 sprake was. De kerkorde noemt de term ordinatie niet meer, zoals vroeger wel het geval was in de lutherse kerkorde. De achtergrond van dit onderscheid is dat het ambt van predikant verbonden is met de kerk, terwijl de ambten van ouderling en diaken verbonden zijn met de gemeente. De handoplegging die bij de bevestiging van ouderlingen en diakenen wel voorkomt, kan worden opgevat als een zegening. Overigens wordt in onze kerk het verschil tussen bevestiging van de predikant en die van de andere ambtsdragers niet of nauwelijks beleefd. Wat dat betreft spoort het ambtsgevoel met de kerkorde.

De andere diensten

Tenslotte wordt in artikel V gesproken over de andere diensten die in lid 1 reeds waren genoemd. Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan de gedachte dat niet alle taken in gemeente en kerk door ambtsdragers behoeven te worden uitgevoerd. In een charismatisch opgebouwde gemeenschap blijft er voldoende ruimte tussen gemeente en ambt voor andere speciale of specialistische functies. Het kenmerk van deze diensten is dat zij worden uitgeoefend in samenwerking met de ambtsdragers. Voor deze diensten zijn specifieke voorwaarden over vereiste opleiding en/of competenties. De meest bekende dienst is die van kerkelijk werker zoals die wordt beschreven in ord. 3-12 en 13. Deze werkers kunnen in bepaalde gevallen een preekconsent krijgen en zullen naar verwachting in de naaste toekomst als zodanig ook tot ouderling kunnen worden verkozen.

De andere diensten omvatten in de orde van de kerk als zodanig aan te duiden bedieningen en functies, die in de samenwerking met de ambtsdragers worden uitgeoefend tot vervulling van de roeping van kerk en gemeente. (art. V-6)

3.3 De ambtelijke vergaderingen – artikel VI PKO

Presbyteriaal

In de vorige paragraaf werd al gewag gemaakt van de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de drie ambten als kenmerk van een *presbyteriale* vorm van kerkregering. De drie ten opzichte van elkaar gelijkwaardige ambten werken volgens de ‘gulden regel van het protestantse kerkrecht’ samen in het collegiale verband van het presbyterium, de raad van de oudsten of ouderlingen.

Leidinggeven als dienst van de ambten

Zoals we in 3.2. zagen, wordt dit geformuleerd in het eerste lid van Artikel VI. De leiding van de kerk is toevertrouwd aan ambtelijke vergaderingen, waarin de ambten bijeen zijn. Het doel van dit collegiale leiding geven van de ambten is om overheersing te voorkomen van het ene ambt of één ambtsdrager over de andere(n), of van de ene gemeente over de andere, opdat *‘alles wordt gericht op de gehoorzaamheid aan Christus, het Hoofd van de Kerk.’* Opnieuw worden wij er bij bepaald dat het Christus’ kerk is. Aan Hem komt alle eer en macht toe in de gemeente. De ambten zijn een genadegave van Christus aan de gemeente om haar te bepalen en te helpen bij haar roeping om gehoor te geven aan de roepstem van Christus en hem te volgen op zijn weg naar Gods Koninkrijk. De ambtelijke vergaderingen geven daaraan leiding, zij gaan de gemeente en de kerk voor op de weg van Christus door haar bij het heil te bepalen en bij haar roeping te bewaren

Uit de hierboven geciteerde gulden regel blijkt ook dat niet alleen de ambten, maar ook de gemeenten aan elkaar gelijkwaardig en niet onderworpen zijn. Het presbyteriale systeem begint bij de gemeente. Daar klopt het hart van de kerk. De belangrijkste ambtelijke vergadering is dan ook het presbyterium, de (plaatselijke) kerkenraad, die wordt gekozen uit en door de gemeente. Het is een vorm van kerkregering van onderop, een principiële anti-hiërarchisch model.

Synodaal

Onze kerkstructuur is niet alleen presbyteriaal, maar zij is ook *synodaal* van aard. Dat wordt uitgedrukt in artikel II-2:

De Protestantse Kerk in Nederland bestaat uit al de gemeenten.

Gemeenten en kerkenraden zijn niet op hun eentje kerk, maar leven samen in een verband met andere gemeenten van dezelfde traditie. Kerk en gemeente vormen een eenheid. Zij zijn niet los van elkaar verkrijgbaar. *‘Er is geen onderscheid tussen “hoger” en “lager”. De kerk is geen overkoepelend orgaan en de gemeenten zijn geen onderafdelingen van de kerk. Beide zijn volledige gestalten van kerkzijn en hebben elk een eigen verantwoordelijkheid. Er bestaat tussen de kerk en de gemeenten een voortdurende beweging en betrokkenheid.’*²⁰

Samen vormen de gemeenten de kerk. In de reformatische traditie is dat veelal een kerk voor bepaald volk, een kerk in nationaal verband. We spreken dan ook van de Protestantse kerk in Nederland.

Plaatselijke en ‘meerdere’ ambtelijke vergaderingen

Er zijn in onze kerk plaatselijke en bovenplaatselijke ambtelijke vergaderingen:

voor de plaatselijke gemeente is er de kerkenraad, voor de gemeenten in een classis is er de classicale vergadering, en voor alle gemeenten en de gehele kerk is er de generale synode. Bovendien is er voor alle evangelisch-lutherse gemeenten tezamen een evangelisch-lutherse synode.

Naar de bovenplaatselijke ambtelijke vergaderingen worden plaatselijke ambtsdragers afgevaardigd waarbij alle ambten op evenwichtige wijze moeten zijn vertegenwoordigd. De (wijk)kerkenraden zenden hun afvaardiging naar de classicale vergadering, de classicale vergaderingen doen dat op hun beurt naar de generale synode. (art VI-2 t/m 4 PKO)

Door deze vergaderingen wordt leiding gegeven aan het leven en werken van de gemeente of de kerk (de gemeenten) in hun ressort. Ook dit leidinggeven geschiedt in principe weer van onderop.

De plaatselijke kerkenraad heeft bij het geven van leiding nadrukkelijk rekening te houden met de inbreng van gemeenteleden. De kerkenraad moet bij beslissingen over zaken die van wezenlijk belang

²⁰ De toelichting op de kerkorde, pag. 29

zijn voor het leven van de gemeente, de gemeenteleden daarover tevoren informeren en horen (art. VI-5 PKO)

De bovenplaatselijke vergaderingen worden niet hogere, maar 'meerdere' vergaderingen genoemd. Het zijn vergaderingen waarin meerdere gemeenten samenkomen. In deze meerdere vergaderingen worden alleen zaken behandeld die volgens de kerkorde tot hun werk behoren of zaken die in de 'mindere' vergaderingen niet kunnen worden afgedaan. Ook voor deze vergaderingen geldt dat zij bij zaken die van groot belang zijn voor de gemeenten of de kerk verplicht zijn de mindere vergaderingen daarover tevoren te informeren en te horen. Niettemin zijn de meerdere vergaderingen voluit vergadering van de ambtsdragers: de afgevaardigden handelen daarin zonder last of ruggespraak (art. VI-11 en ord. 4-3 PKO).

Alle ambtelijke vergaderingen kunnen zich met het oog op de roeping van de kerk en de gemeenten laten bijstaan door organen van bijstand. In deze organen kunnen deskundige leden van de kerk worden belast met de voorbereiding en uitvoering van taken van de ambtelijke vergaderingen op een bepaald terrein (art. VI-8 PKO).

3.4. Samenvatting

- a. Het denken over het ambt in onze kerk, zoals dat wordt verwoord in de kerkorde, is sterk bepaald door de overeenstemming die binnen de wereldwijde oecumene hierover in de vorige eeuw is bereikt. De Protestantse kerk in Nederland is zelf een vrucht van oecumenisch denken en handelen. In de kerkorde komen de calvinistische en lutherse ambtstradities samen in één ambtsontwerp.
- b. Alle denken en spreken over kerkelijk ambt begint bij de roeping van Godswege van de kerk en de gemeente van Jezus Christus om in haar leven, getuigenis en dienst, het Woord van God te horen en te verkondigen. Dit roepen van God tot de wereld, tot Israël en in Jezus Christus tot alle volken, is een teken van zijn genadige toewending. De kerk van Christus is een genadegave van God en schepping van zijn Woord.
- c. Elk gemeentelid persoonlijk is krachtens zijn of haar doop geroepen tot het belijden van Jezus Christus en tot het dragen van medeverantwoordelijkheid voor het getuigenis en de dienst van de gemeente. Aan elk van hen schenkt de Geest gaven die hen bereid en geschikt maakt voor de vervulling van het priesterschap van alle gelovigen. Hierin ontvangt elk gemeentelid de roeping en het recht om hun gaven aan te wenden voor het leven en werken van de gemeente als lichaam van Christus.
- d. De gemeente is geroepen tot de dienst aan het Woord van God en tot het present stellen van het heil in Jezus Christus.
- e. Om de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren is van Christuswege aan gemeente en kerk het openbare ambt van Woord en Sacrament gegeven. Deze dienst krijgt gestalte in het ambt van predikant, ouderling en diaken alsmede in bepaalde diensten. Daarmee verwijst de gemeente naar Christus die haar Hoofd is: in de dienst van het Woord door de predikant, in de dienst aan gemeenschap door de ouderling en in de dienst in de wereld door de diaken.
- f. Gezamenlijk ontvangen de ambten de opdracht van Christus om leiding te geven aan het leven en werken van de gemeente door de samenhang van haar leven en werken te bevorderen en alles te richten op de lofprijzing van de Naam des Heren en de dienst in de wereld. De roeping van de ambten tot leiding geven aan de gemeente (en de kerk) heeft het karakter van dienst aan God en de mensen. De gemeente zelf blijft subject van gemeenteopbouw.
- g. Elk ambt heeft een duidelijk onderscheiden taak. Zij zijn aan elkaar gelijkwaardig en werken samen in een collegiaal verband. Het ene ambt kan niet zonder het andere, zij heersen niet over elkaar. Alle ambt in de kerk is dienst.
- h. De roeping tot het ambt geschiedt van Christuswege door de gemeente of een ambtelijke vergadering. Een ambt kan alleen worden vervuld door belijdende leden van de gemeente die daartoe gaven hebben ontvangen en door de gemeente of de kerk geschikt worden geacht. Zij worden verkozen door de gemeente of een ambtelijke vergadering en in het ambt bevestigd in een kerkdienst onder aanroeping van de Geest.

- i. De leiding van gemeente en kerk is toevertrouwd aan ambtelijke vergaderingen: naast de kerkenraad als ambtelijke vergadering van een plaatselijke gemeente zijn er zogenaamde meerdere vergaderingen: voor de gemeenten in een classis de classicale vergadering, voor de evangelisch-lutherse gemeenten de evangelisch-lutherse synode, en voor alle gemeenten tezamen en voor de gehele kerk de generale synode. In meerdere vergaderingen worden alleen zaken gedaan die volgens de kerkorde tot hun werk behoren of die in de mindere vergaderingen niet kunnen worden afgedaan. De ambtsdragers worden naar de meerdere vergaderingen afgevaardigd zonder last of ruggespraak.
- j. De ambtelijke vergaderingen zijn gehouden hun gemeenteleden of gemeenten vooraf te informeren en te raadplegen over zaken die van wezenlijk belang zijn voor het leven van gemeente of kerk.
- k. De ambtelijke vergaderingen laten zich bijstaan door organen van bijstand waarin leden van gemeente of kerk kunnen deelnemen aan de voorbereiding en uitvoering van taken van een ambtelijke vergadering op een bepaald terrein.

3.5. Conclusie

In het ambtsontwerp van de Protestantse kerkorde wordt een min of meer samenhangende visie gegeven op de verhouding tussen 'charisma' (of 'gemeente') en 'ambt' waarin deze elkaar veronderstellen en naar elkaar verwijzen. Beide worden elk ten volle opgevat als roeping van Christuswege en als genadegave van Gods Geest.

De roeping van de gemeente(leden) en de roeping van het ambt zijn elk op hun eigen wijze dienst aan het Woord van God.

Gemeenteleden ontvangen de roeping en het recht om hun gaven aan te wenden voor de vervulling van de opdracht van Christus aan de gemeente.

De ambten ontvangen de roeping om de gemeente bij het heil en bij haar roeping in de wereld te bewaren. Hun volmacht tot leiding geven aan gemeente en kerk oefenen zij uit in collegiaal verband.

Samen zijn gemeenteleden en ambten gericht op de lofprijzing van de Naam van de Heer en de dienst in de wereld.

II. Actuele vraagstukken

4. De ambtsvisie in de praktijk

In hoofdstuk I werd reeds gememoreerd dat er in de praktijk van alledag veel verlegenheid leeft rond het ambt, vanwege de verschuivingen in onze cultuur. In deze paragraaf wordt hiervan een schets gegeven op grond van gegevens uit het jongste vierjaarlijkse rapport van het generale college voor de visitatie. Hierin is onderzocht op welke wijze de in de kerkorde uitgedrukte ambtsvisie in de praktijk van de gemeente functioneert.²¹

Het ligt gezien het voorgaande voor de hand dat de ambtsbeleving in gemeenten van hervormde en gereformeerde afkomst verschilt van die in evangelisch-lutherse gemeenten. We zagen al dat de Lutherse traditie vertrouwd was met het openbare ambt van Woord en Sacrament dat aan de predikant is toebedeeld en met het algemeen priesterschap der gelovigen. Daarnaast kende de Lutherse kerkorde mensen die geroepen zijn tot bijstand in het openbare ambt van Woord en Sacrament: ouderlingen, kerkrentmeesters, diakenen, kerkmusici en andere diensten. De plaatselijke gemeente kon dit naar behoefte invullen. Het woordgebruik is hetzelfde als dat van de gemeenten die stammen uit de Gereformeerde traditie, waar het ambt gestalte krijgt in de drie gelijkwaardige ambten van predikant, ouderling en diaken, maar de invulling en beleving zijn anders.

Ook zijn er verschillen in ambtsbeleving waar te nemen tussen gemeenten die zich verwant voelen met de Gereformeerde Bond en gemeenten van vrijzinnige oorsprong.

In de eerstgenoemde gemeenten is het besef dat ambtsdragers in de verkiezing door de gemeente door God zelf geroepen te zijn sterk. In andere, meer vrijzinnige gemeenten blijkt hierover nog al eens twijfel te leven. Sommige aspirant-ambtsdragers vragen bij de bevestiging in het ambt de passage dat men in de verkiezing door de gemeente door God zelf geroepen is over te slaan.

Anderzijds bestaat bij ambtsdragers toch veelal een besef geroepen te zijn, in ieder geval door de gemeente. Men voelt zich daardoor gedragen: 'Je doet het niet voor jezelf.' Kennelijk ervaart men daarin op een of andere wijze het ambtelijk karakter van kerkelijke taken. Bij ambtsdragers die een taak hebben in het geloofsgesprek komt dat gevoel vaak wat sterker naar voren.

Veelvuldig komt het voor dat gemeenteleden vrijmoedig bedanken voor een verkiezing tot ambtsdrager, of men laat in een eerdere fase al weten niet beschikbaar te zijn. Roeping, zelfs waar het besef leeft dat het een roeping van Christuswege, leidt niet (meer) automatisch tot aanvaarden van de roeping.²² In zeer veel gemeenten bestaat daardoor een chronisch tekort aan diakenen en vooral aan ouderlingen. Steeds meer komt het voor dat gemeenteleden taken op zich nemen zonder ambtsdrager te (willen) worden.

Volgens de visitatie zijn hierin twee trends waar te nemen:

- De ambtsgedachte *verflauwt*: een vraag naar de beleving van het ambt wordt meestal verstaan als een vraag naar de vreugde in of de belasting door de taak die men te verrichten heeft. Reacties die iets laten zien van een besef dat het ambt een kerkelijke gewetensfunctie vervult komen zeer sporadisch voor. Mede omdat taken die vroeger voorbehouden waren aan ambtsdragers nu ook door niet-ambtsdragers worden verricht, groeit de gedachte dat er binnen de gemeente nu eenmaal een aantal taken te verrichten zijn, die men dan soms als ambtsdrager op zich neemt. Het enige onderscheid met de niet-ambtsdrager is dan het lidmaatschap van de kerkenraad.
- De ambtsgedachte *verschuift*: ook niet-ambtsdragers werken vanuit de gedachte dat het in het verrichten van hun taken gaat om de gemeente "bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren" (Art.V-1 PKO). Deze verschuiving zien we vooral in gemeenten die werken

²¹ Zie voor een uitvoeriger beschrijving het 'Overzicht van het geestelijk leven van gemeenten en kerk 2008-2011' van het generale college voor de visitatie, april 2011, hoofdstuk 2, Het ambt en ambtsbeleving.

²² In de kerkorde en het Dienstboek worden bij het ambt de uitdrukkingen 'roeping van Christuswege' en 'roeping door God zelf' naast elkaar gebruikt: Het openbare ambt is 'van Christuswege' gegeven (art V-1 PKO) en de roeping tot het ambt geschiedt 'van Christuswege' (art. V-4 PKO); bij de bevestiging tot het ambt wordt in een van de vragen in de bevestigingsformulier van het Dienstboek echter gesproken over 'de roeping door God zelf'. (Dienstboek – Een proeve II pag, 244; 259 v.). Dit scheidt volgens de visitatie soms enige verwarring.

volgens het model van de kerkenraad met werkgroepen (ord. 4-10). Deze werkgroepen, die voornamelijk bestaan uit gemeenteleden, zijn veelal belast met de voorbereiding en de uitvoering van het beleid van de kerkenraad. Die taak brengt hen als vanzelf bij de principiële vraag naar de roeping van de gemeente.

5. De ambtsdiscussie in de (protestantse) oecumene

In hoofdstuk 1.2 spraken we reeds over de ambtsdiscussie in het kader van de Wereldraad van Kerken rond het Limarapport (1982) en de voortgaande bezinning op het ambt binnen de Raad van Kerken in Nederland rond de Gespreksnotitie over het ambt in de oecumenische discussie (2005). We zagen dat de visie van de Protestantse Kerk, zoals die is geformuleerd in haar kerkorde, zich beweegt in het spoor van de oecumenische consensus zoals die in beide notities wordt verwoord en uitgewerkt.

Gemeenschap van Protestantse Kerken in Europa

In dit hoofdstuk nemen we de stand van zaken in de ambtsdiscussie binnen de Raad van de Gemeenschap van Protestantse Kerken in Europa (Gemeinschaft Evangelischer Kirchen, GEKE) in ogenschouw. In 2010 stelde deze Raad een voorlopig rapport vast van een leergesprek over het ambt, onder de titel 'Ambt – ordinatie – episkopè'. Dit rapport is naar de lidkerken toegezonden voor commentaar. Namens onze kerk is een reactie verzonden.

De GEKE is gemeenschap van kerken die de Concordie van Leuenberg uit 1973 hebben ondertekend of zich daarmee verbonden voelen. Deze organisatie belegt van tijd tot tijd leergesprekken over theologische thema's die tussen de kerken vanouds gevoelig liggen of actuele nieuwe thema's. De GEKE besloot in 2006 tot een leergesprek over het ambt, mede met het oog op de toekomstige verhoudingen tot andere hoofdstromingen in de christelijke traditie zoals orthodoxen, katholieken en anglicanen.

(Ontwerp-)rapport 'Ambt – ordinatie – episkopè' - 2010

Het kader van dit rapport is de vraag naar de wederzijdse ambtserkenning. In het rapport wordt een stand van zaken van een al langer durend beraad over het ambt en de verscheidenheid aan posities van de lidkerken weergegeven. Ook wordt ingegaan op de verschillende gezichtspunten ('hermeneutische criteria) die van belang zijn in de bezinning op het ambt, zoals de overeenstemming met Schrift en traditie, en de confrontatie met actuele uitdagingen waarvoor de kerk wordt gesteld. Vervolgens wordt een Verklaring (Statement) gegeven over vier thema's: de zending van de kerk, het ambt in de kerk, de ordinatie en het ambt van Woord en Sacrament en het ambt en de praktische uitoefening van 'episkopè' (opzicht of bisschop). Dan volgen 8 aanbevelingen voor de kerken. Om een inzicht te krijgen in de stand van de discussie vatten we het rapport hier samen.

Het uitgangspunt van het rapport is dat de onderlinge verschillen tussen de lidkerken in hun visie op het ambt niet gaan over het *fundament*, maar over de *vorm(geving)* van de kerk.

In een eerder rapport uit 1994, 'The Church of Jesus Christ' werd de overeenstemming tussen de kerken over het kerkelijk ambt als volgt omschreven:

- Alle christenen hebben deel door geloof en doop in de ambten van Christus als profeet, priester en koning en allen zijn geroepen tot getuigenis en dienst aan het evangelie en het instaan voor elkaar voor het aangezicht van God (het priesterschap aller gelovigen);
- De dienst van de openbare verkondiging van het evangelie en de bediening van de sacramenten is fundamenteel en noodzakelijk voor de kerk en vraagt om een geordend of geordineerd ambt. De vormen kunnen onderling verschillen en zijn een teken van geestelijke rijkdom en een gave van God. De missie van de kerk bepaalt de praktische vormgeving van haar ambten en diensten;
- Het ambt van de openbare bediening van Woord en sacramenten wordt verkregen door ordinatie. Dit ambt is geworteld in een opdracht van Christus en heeft het priesterschap van alle gelovigen nodig.
- De uitdrukking 'geordend ambt' slaat op de totaliteit van alle ambten en diensten in de kerk.

Er wordt in het Leuenbergmodel onderscheid gemaakt tussen het fundament, de vormgeving en de missie van de kerk. Het *fundament* van de kerk ligt in Gods reddend handelen in Israël en Jezus Christus. God zelf is daarin het subject, de kerk is een object van geloof. Vervolgens heeft de kerk als gemeenschap van gelovigen in de geschiedenis in haar *vormgeving* verschillende gestalten aangenomen. De *missie* van de kerk is haar roeping tot getuigenis en dienst in de wereld.

De eenheid van de kerk krijgt gestalte in de zuivere prediking van het evangelie en de rechte bediening van de sacramenten naar het Woord van God. De kerk is schepping van het Woord.

De verscheidenheid in vormen kan worden aanvaard in wat genoemd wordt een 'hermeneutiek van verzoende verscheidenheid'

In de 'Verklaring', die onderdeel uitmaakt van het rapport, lezen wij het volgende:

a. De missie van de kerk

De kerk is betrokken in de 'missio Dei' of, zoals het in onze kerkorde staat: 'betrokken in Gods genadige toewending tot de wereld' (Art. 1-3). Getuigenis en dienst in de wereld vormen het hart van de opdracht van de kerk. Alle zaken rond ambt, ordinatie en episcopè moeten zo zijn georganiseerd dat zij de kerk in staat stellen haar roeping te vervullen. Actuele uitdagingen moeten daarbij bewust onder ogen worden gezien.

b. Het ambt

Het hele volk van God heeft als een koninklijk priesterschap (1 Petr. 9) deel aan de 'missio Dei'. (1. Petr. 9). Alle leden van het lichaam van Christus hebben gaven (charismata) ontvangen voor hun dienst. De ambten zijn geworteld in het ambt van Christus. Het is Gods wil dat bepaalde personen met bepaalde functies de heiligen toerusten tot hun dienst en dat deze opbouw van de kerk op ordelijke wijze geschiedt, onder de leiding van Woord en Geest. Voor de kerk zijn de ambten van Woord en sacrament, diakonia en episcopè onmisbaar.

De meeste aandacht gaat hier uit naar de *dienst van woord en sacrament*. Deze dienst is verbonden met het wezen van de kerk als schepping van het Woord en is daarom een 'geordineerd ambt' (ordained ministry). Hiermee ontvangen de ambtsdragers een expliciete volmacht. Zij hebben een eigen rol en verantwoordelijkheid in de vervulling van de roeping van de gemeente. De bediening van het Woord en de sacramenten kunnen in principe niet van elkaar worden losgemaakt.

In veel kerken werkt de dienaar van Woord en sacramenten samen met andere ambten en diensten, die per kerk verschillen. Er zijn kerken met het viervoudige ambt van predikant, leraar, ouderling en diaken, en met het drievoudige ambt van bisschop, presbyter en diaken. Voorts zijn kerken met andere personen die met de predikant delen in de verantwoordelijkheid voor de prediking van het evangelie. Hoe moeten deze diensten dan worden gezien in relatie tot het ambt van Woord en sacrament? Van belang is dan vooral hoe deze personen worden geordineerd of bevestigd. Deze vraag heeft ook betrekking op de relatie tussen de dienaar des Woords en de andere ambten en diensten.

In aanvulling op de dienst van Woord en sacrament kent de kerk de *dienst van de diakonia* waarin tot uitdrukking komt dat de kerk geroepen is om te dienen en het heil te zoeken voor de wereld. Tot deze dienst, die verband houdt met de universaliteit van het heil, zijn alle leden van de kerk geroepen. Toch kunnen er goede redenen zijn voor het ambt van diaken.

Benadrukt wordt dat in de protestantse traditie de verschillende ambten niet aan elkaar onderworpen zijn. Zij worden alle geordend en vervuld als 'dienst' en vullen elkaar aan. Het ene ambt heerse niet over het andere.

In de meeste aangesloten kerken worden zowel vrouwen als mannen geroepen tot het ambt. Kerken die vrouwen niet toelaten moeten zich volgens de GEKE afvragen of hun historisch gegroeide praktijken wel sporen met de hedendaagse protestantse visie op ambt en gemeenschap. Hoewel binnen de GEKE de toelating van vrouwen tot het ambt niet onderhandelbaar is, werkt de GEKE samen met kerken die de vrouw niet toelaten. De vraag of homoseksuele mensen kunnen worden toegelaten tot het ambt ligt veel gevoeliger en diverser. De officiële lijn binnen de GEKE is dat de verschillende standpunten hierover hun oorsprong vinden in een respectvolle omgang met de Schrift. Verdere studie, bezinning en gebed om de leiding door de Geest moeten de kerken hierin tot meer klaarheid brengen.

c. De ordinatie en het ambt van Woord en sacrament

Onder ordinatie wordt verstaan de officiële handeling van kerk waarmee zij iemands roeping tot een specifiek ambt erkent en in het midden van de gemeente bevestigd onder handoplegging en gebed. De vormgeving van de ordinatie verschilt per kerk. Maar men is het erover eens dat deze ordinatie vereist is voor het ontvangen van het ambt van Woord en sacrament. In de ordinatie komen de inwendige roeping (door God) en de uitwendige roeping (door de gemeente) samen tot uitdrukking. Er is binnen de gemeente van Christus geen wezenlijk en gradueel principiële onderscheid tussen geordeneerde en niet-geordeneerde personen

Omdat de bediening van Woord en die van de sacramenten bij elkaar horen, rijzen er vragen wanneer de bediening van Woord en sacramenten wordt toevertrouwd aan personen zonder ordinatie.

De ordinatie is eenmalig en geldt in beginsel voor het leven. Ordinatie geschiedt door andere geordineerde personen.

Sommige kerken spreken van ordinatie van diakenen en ook wel van ouderlingen, zonder dat dit altijd hoeft te betekenen dat zij daarmee ook sacramentsbevoegdheid ontvangen. Andere kerken zien deze ambten nadrukkelijk niet als geordineerd. Van belang wordt geacht dat geordineerde ambtsdragers goed theologisch getraind zijn, al betekent dat niet dat niet-theologen niet zouden kunnen worden geordineerd.

Voor de onderlinge ambtserkenning brengt dit een probleem met zich mee. In de praktijk is hierdoor eigenlijk alleen een volledige wederzijdse erkenning van het predikantsambt mogelijk. Het zou volgens het rapport helpen als bij de andere ambten dan dat van predikant niet meer over 'ordineren' maar over 'bevestigen' (letterlijk: 'commissioning' wat machtiging, het geven van een volmacht betekent) zouden spreken.

d. 'Episkopè' (het opzicht over de gemeente)

Binnen de GEKE wordt onder de dienst van episkopè verstaan de taak van het (geestelijk) leiderschap binnen de kerk. Soms krijgt deze dienst gestalte in een persoonlijk ambt (bisschop).

In alle kerken van de GEKE wordt het leiderschap echter uitgeoefend door bestuurlijke lichamen zoals een synode of een synodaal orgaan waarin geordineerde en niet geordineerde personen zitting hebben. De ambten zijn gegeven voor de dienst van alle christenen en hebben niet alleen betrekking op de dienst van Woord en sacramenten. Episkopè en leiderschap horen bijeen en omvatten het opzicht over de verkondiging, de liturgie, het pastoraat en het management.

Episkopè bestaat sinds de vroege kerk. Haar taak is het om 'de plaatselijke geloofsgemeenschappen bijeen te houden, de apostolische waarheid te bewaken, wederzijdse ondersteuning van gemeenten te bevorderen en leiding te geven aan het getuigenis van het Evangelie'. Episkopè is de dienst van de eenheid en de apostoliciteit van de kerk. Het heeft het karakter van dienst en niet van overheersing. Opzicht krijgt primair gestalte in de plaatselijke gemeente. Omdat elke gemeente behoort de ene kerk van Christus, is episkopè dienst aan de eenheid van de gehele kerk en heeft zij als zodanig ook een oecumenische dimensie. Een belangrijke taak van dit opzicht krijgt gestalte in de visitatie.

Het opzicht in de christelijke kerk wordt uitgeoefend op een persoonlijke, collegiale en communale wijze. In de meeste protestantse kerken krijgen deze elementen gestalte in een uitgebalanceerde combinatie van episcopale en synodale componenten. Het synodale element krijgt gestalte in wijkkerkenraden, presbyteria en synoden van geordineerde en niet-geordineerde gedoopte personen, het persoonlijke in plaatselijke ambtsdragers, superintendenten, bisschoppen of kerkpresidenten.

Relevantie van de GEKE-verklaring voor de Protestantse Kerk in Nederland

We herkennen in deze Verklaring veel van de visie op het ambt van onze kerk, zoals die in de kerkorde is verwoord: de principiële nadruk op de roeping van de gemeente van Christus, de wezenlijk noodzakelijke wederzijdse afhankelijkheid en onderlinge wisselwerking tussen charisma en ambt, de dienst van het Woord en sacramenten als hart van de roeping en dienst van de gemeente en de ambten, de roeping van de gemeente en de ambten tot getuigenis en dienst in de wereld.

De nadruk in de Verklaring op het ambt van Woord en sacrament in relatie tot de ordinatie stelt onze ambtsvisie echter voor kritische zelfreflectie, als het gaat om de wederzijdse ambtserkenning in oecumenische verhoudingen. Want hoewel in onze kerk veel nadruk ligt op het ambt van predikant, hechten wij ook veel waarde aan de ambten van ouderling en diaken. Aan deze ambten wordt in onze kerk een belangrijke rol toebedeeld. Met name de ouderling heeft in onze traditie een duidelijk profiel als dienst aan de gemeenschap. Ook de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de drie ambten voor de dienst van Woord en sacramenten tot opbouw van de gemeente als lichaam van Christus is een belangrijk gegeven. Vanuit het onderscheid in de Verklaring tussen de ordinatie van de dienaar van het Woord in relatie tot de bevestiging van de andere ambten en diensten komen vragen op bij onze kerkorde waarin de term 'ordinatie' niet meer expliciet voorkomt.

De visie op 'episkopè' bevat voor onze kerk daarentegen weer inspirerend materiaal, nu in onze kerk wordt nagedacht over het vormgeven van de rol van 'pastor pastorum' en stemmen opgaan om de figuur van de bisschop in te voeren. Wij komen hierop terug in paragraaf 7.

6. De positie van de predikant in de kerk

In dit hoofdstuk brengen wij de verbanden in kaart tussen de ambtsvisie volgens de kerkorde en enkele actuele vraagstukken omtrent de positie van predikant.

Wat betekent deze visie voor de positie van de predikant ten aanzien van arbeidsvoorwaarden, (centraal) werkgeverschap en horizontale en verticale differentiatie, en – als daarmee nauw samenhangend principieel gezichtspunt – de zogenaamde vrijheid van het ambt?

De predikant als één van de drie ambten

We hebben gezien dat de ambten van predikant, ouderling en diaken volgens de kerkorde een uitwaaiing zijn van het ene openbare ambt van Woord en sacrament dat aan de gemeente en de kerk is gegeven. Deze ambten hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de opbouw van de gemeente in de wereld. Zij zijn aan elkaar gelijkwaardig en niet ondergeschikt. De ambten werken samen in een collegiaal verband. In de ambtelijke vergadering (de kerkenraad) oefenen zij gezamenlijk hun leidinggevende dienst aan de gemeente uit.

Binnen dit gemeenschappelijk kader is elk van de ambten geroepen tot een bijzondere taak en verantwoordelijkheden. Zo heeft de predikant in het bijzonder de opdracht tot de bediening van Woord en sacramenten, de verkondiging van het Woord in de wereld, de herderlijke zorg en het opzicht en het onderricht en de toerusting. Sommige van deze taken deelt de predikant weer met de ouderlingen.

Gezien het karakter van de dienst van de gemeente als dienst aan het Woord ligt op de bediening van Woord en sacramenten en daarmee op het ambt van predikant veel nadruk. In de opdracht van dit ambt krijgt de gestalte van de gemeente als schepping van het Woord van God zijn meest pregnante uitdrukking, waar de predikant voorgeeft in uitleg van de Schriften en in de viering van de sacramenten en een leidende rol vervult in de bezinning van de gemeente op het getuigenis en de dienst die voor haar daaruit voortvloeit. Het ambt van predikant is van levensbelang voor de gemeente.

Zoals we zagen in par 3.2. van hoofdstuk III verwijst het openbare ambt van Woord en sacrament in zijn rol als 'voorganger' van de gemeente naar het apostolisch getuigenis van de Schrift als kritisch tegenover van gemeente. Het ambt is gegeven om de gemeente bij het heil te bepalen. Dit komt vooral tot uitdrukking in het ambt - niet in de persoon - van de predikant, wanneer hij/zij de gemeente het heil van God verkondigt.

De predikant als 'een die voor(op)gaat'

De predikant heeft daarom een vooropgaande positie in de gemeente. Hij/zij wordt gezien als het gezicht van de gemeente naar buiten. In het openbare optreden van de predikant als eerste 'Woordvoerder' in en namens de gemeente wordt de roeping van de gemeente en de wijze waarop zij die roeping profileert hoorbaar voor iedereen. Het profiel van de gemeente wordt weerspiegeld in het profiel van de predikant. De profielen van de gemeente en de predikant mogen niet te ver uit elkaar liggen om vruchtbaar te kunnen samenwerken. De predikant moet de gemeente met stichting kunnen dienen. Omgekeerd moet de gemeente zich daadwerkelijk geïnspireerd weten door de predikant. Het is daarom van wezenlijke betekenis dat de gemeente haar eigen predikant kiest.

Deze boegbeeldfunctie werkt ook door in de positie van de predikant in de kerkenraad. De andere ambtsdragers verwachten dat de predikant het initiatief neemt en hen motiveert en ondersteunt in de uitoefening van hun taken. Hierdoor krijgt de predikant de rol van primus inter pares toebedeeld

Zolang deze leidinggevende rol van de predikant in gemeente en kerkenraad wordt ervaren als dienstbaar aan de gemeente, kan de predikant goed uit de voeten. Op het moment dat deze wordt ervaren als dominantie of wanneer predikant en gemeente inhoudelijk van elkaar vervreemd raken, raken de communicatie verstoord en niet zelden ook de verhoudingen belast.

De predikant neemt in de gemeente en kerkenraad principieel en in de praktijk een prominente positie in, die veel mogelijkheden biedt maar tegelijkertijd een groot afbreukrisico in zich draagt.

De vrijheid van het ambt

Een belangrijke voorwaarde waaraan dan moet worden voldaan, is dat de predikant een onafhankelijke positie kan innemen. De predikant moet zich – binnen het kader van het belijden van de kerk zoals in de kerkorde is aangegeven – vrij weten om het Woord te verkondigen zoals de Geest het hem of

haar ingeeft en ook de ruimte kunnen nemen om anderen te stimuleren en aan te spreken. Dit stelt alereerst eisen aan de persoonlijke competentie van de predikant, die in staat moet zijn om onafhankelijk tot een authentiek oordeel of standpuntbepaling te komen. Anderzijds moeten ook gemeenteleden en ambtsdragers bereid zijn om de predikant die ruimte te geven.

Het ambt van predikant heeft dus vrijheid nodig om vruchtbaar te kunnen worden vervuld. In zoverre kan er gesproken worden van de 'vrijheid van het ambt'. Traditioneel slaat deze uitdrukking vooral op de vrijheid om het Woord van God te verkondigen. De vrijheid van de Woordverkondiging is in protestantse traditie een belangrijk principe. In ordinantie 3-5-2 wordt naar deze vrijheid verwezen: *'Bij het opstellen van de beroepsbrief wordt rekening gehouden met de vrijheid van het ambt als dienaar van het Woord. De inhoud en de strekking van de beroepsbrief kunnen er dus niet toe leiden dat de predikant aan de kerkenraad of de gemeente ondergeschikt is.'*

Ook de aard van de werkzaamheden vereist dat de predikant de vrijheid moet hebben om naar eigen inzicht het werk in te richten en zelfstandig keuzen te maken.

Vrij beroep

De vrijheid van het ambt moet niet worden verward met het predikantschap als 'vrij beroep'. Hiermee wordt bedoeld dat de predikant in arbeidsrechtelijke en fiscale zin als zelfstandige en niet als een werknemer met een arbeidsovereenkomst wordt beschouwd. In het eerste geval is sprake van een zelfstandige professional die diensten aan klanten levert, al of niet op contractbasis, op grond waarvan wordt afgerekend. In het tweede geval is er sprake van een werknemer en werkgever, een taakomschrijving en hiërarchische werkrelatie. Een zelfstandige heeft de vrijheid om zijn product te ontwikkelen en het eigen werkproces in te richten, maar loopt veel risico. Voor een werknemer is die ruimte kleiner, maar er is meer zekerheid.

De verschillen hiertussen moeten niet worden overdreven. Voor beide categorieën is er sprake van een opdracht waaraan moet voldaan, van verplichtingen die over en weer moeten worden nagekomen en op basis waarvan men wordt beoordeeld of afgerekend. Dat het predikantschap maatschappelijk gezien wordt beschouwd als een vrij beroep betekent dus niet de predikant vrij is om zijn of haar eigen gang kan gaan. De predikant heeft een verbintenis met de kerk en de gemeente waarin over en weer rechten en plichten worden overeengekomen, zoals in de kerkorde en generale regelingen is vastgelegd. Beide partijen moeten zich daaraan houden.

Volgens het rapport voor de generale synode "...*Om de heiligen toe te rusten tot dienstbetoon*", over het profiel van het ambt en beroep van predikant (2005) wordt met het ambt aan de predikant legitimatie, volmacht en vrijheid gegeven. Dat vraagt van de predikant dat hij/zij daarmee professioneel om weet te gaan.

'De dienst van Woord en Sacrament in alle aspecten van het werk impliceert én vraagt toegekende volmacht en vrijheid. Dat betekent niet dat de predikant maar kan doen en laten wat hij/zij wil. Hij/zij is geen vrije zelfstandige ondernemer. Hij/zij is gehouden aan de orde van de kerk.' (...) *'De predikant bekleedt een geestelijk ambt, met wat daarbij hoort: legitimatie en volmacht. Om het predikantschap als ambt te kunnen vervullen, staat de predikant in de vrijheid van de gebondenheid aan het Woord.'*

De rechtspositie en arbeidsvoorwaarden van de predikant

Welke gevolgen heeft deze ambtsvisie voor de rechtspositie en de arbeidsvoorwaarden van de predikant als professional? Daarbij horen vragen als: Hoe wordt iemand predikant? Welke eisen worden daaraan gesteld en door wie? Bij wie treedt de predikant in dienst? Wie benoemt en ontslaat? Wie zorgt voor salaris en pensioen? Aan wie is de predikant verantwoording verschuldigd?

In de kerkorde en generale regelingen zien we dat de plaatselijke gemeente en de bovenplaatselijke kerk en gemeente hierin elk hun eigen verantwoordelijkheid hebben. De hoofdlijn is dat de predikant in dienst treedt bij de kerk en wordt verbonden aan een plaatselijke gemeente. Aanstelling en ontslag geschiedt door de kerk, veelal met medewerking van de plaatselijke gemeente.

De gemeente is verantwoordelijk voor

- het verkiezen en beroepen van de predikant;
- de ambtswoning;
- de betaling van het basistraktement en de vergoedingen, evenals de afdrachten aan de centrale kas en het pensioenfonds;
- samenwerking met de predikant door de andere ambten en diensten

Onder de verantwoordelijkheid van de kerk vallen:

- toelating tot de evangeliebediening: vaststelling van toelatingseisen betreffende beroepscompetenties en volmachtscompetenties; beoordeling van de geschiktheid voor het ambt; toelating tot het ambt (colloquium);
- kwaliteitsbevordering van het werk van de predikant: mentoraat, permanente educatie, werkbegeleiding
- vaststelling en uitvoering van de rechtspositie: regelingen voor traktement en pensioenen, werving van en uitbetaling van bepaalde traktementsbestanddelen (uitkeringen uit centrale kas), arbozorg
- kwaliteitsbewaking: visitatie, opzicht over belijdenis en wandel evenals over de verkondiging
- tijdelijke vrijstelling, ontheffing van werkzaamheden, ontheffing van ambt van predikant

Met deze taakverdeling wordt door de kerk gegarandeerd dat de predikant met de hem/haar verleende legitimatie, volmacht en vrijheid vruchtbaar kan opereren.

Centraal werkgeverschap en functiedifferentiatie

In hoeverre is er binnen deze visie op het ambt, in het bijzonder dat van predikant, ruimte voor een centraal werkgeverschap en functiedifferentiatie? Hierbij wordt als centrale vraag gezien of en in hoeverre er binnen deze visie sprake kan en mag zijn van (meer) aansturing van de predikant vanuit de kerk dan nu het geval is?

Centraal werkgeverschap

Onder *centraal werkgeverschap* wordt hier verstaan dat de predikanten in arbeidsrechtelijke zin een arbeidsovereenkomst hebben met de landelijke kerk, die als werkgever optreedt. Predikanten zijn dan in loondienst bij de kerk, die verantwoordelijk is voor de primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden. De werkzaamheden van de predikant worden verricht op basis van een functieomschrijving. Werknemer en werkgever zijn samen verantwoordelijk voor een goed functioneren van de predikant, ieder vanuit hun eigen verantwoordelijkheid.

Bij dit model zijn de volgende principiële vragen aan de orde:

- hoe wordt de vrijheid van het ambt gegarandeerd?
- wat blijft er over van de zeggenschap van de gemeente?
- hoe verhoudt dit model zich tot de gulden regel van het protestantse kerkrecht dat uitgaat van een niet-hiërarchisch systeem van kerkregering?

Het centraal werkgeverschap behoeft in het algemeen niet op gespannen voet te staan met deze principes:

- Zo kan in de functieomschrijving en positionering van de predikant worden vastgelegd dat vrijheid van de Woordverkondiging door de werkgever wordt gewaarborgd en gerespecteerd. Dit houdt in dat de kerkenraad noch de bovenplaatselijke ambtelijke vergaderingen of hun functionarissen zeggenschap hebben over de inhoud van de prediking van de predikant. Ook kan in de functieomschrijving worden vastgelegd wat de noodzakelijke eigen speelruimte is van de predikant in relatie tot de andere ambten en diensten evenals de noodzakelijke samenwerking met de andere ambten en diensten binnen de eigen speelruimte. De basis van deze afspraken ligt in de kerkorde. In andere vergelijkbare beroepen zoals dat van rechter zijn dit soort afspraken gebruikelijk.
- De huidige verdeling van bevoegdheden tussen gemeente en kerk kan dezelfde blijven als nu: de plaatselijke gemeente verkiest en beroept haar eigen predikanten uit degenen die door de kerk zijn toegelaten tot de evangeliebediening en beroepbaar zijn gesteld. Bij een centraal werkgeverschap kan dat betekenen dat de plaatselijke gemeente een predikant van haar keuze inhuurt van de landelijke kerk die formeel als werkgever optreedt en de rechtspositie van de predikant garandeert.
- Indien het centrale werkgeverschap wordt ingevuld als een organisatie die de opdracht heeft om gemeenten en predikanten te faciliteren bij de uitvoering van hun opdracht, zoals de kerkorde die aangeeft, behoeft dit stelsel geen aantasting te zijn van het huidige kerkmodel van onderop. Ook nu is het kerkordelijk mogelijk om taken en bevoegdheden te verdelen over mindere en meerdere vergaderingen. Er kunnen voldoende zekeringen worden aangebracht waardoor wordt voorkomen dat de ene ambtelijke vergadering over de andere heerst. Invoering van een centraal werkgeverschap betekent in feite dat de aanwezige tendens in de onderlinge verhouding tussen gemeente

en kerk, met een groot accent op de landelijke taken, verder wordt doorgetrokken. Of een dergelijk centraal werkgeverschap ook in financiële zin haalbaar is, is weer een heel andere vraag.

Functiedifferentiatie

Onder *verticale* functiedifferentiatie wordt in dit verband verstaan een onderscheiding van specialistische functies binnen de functie van predikant. Deze functies hebben ten opzichte van elkaar een verschillend gewicht, naar mate de verantwoordelijkheid en de reikwijdte ervan, waaraan een verschillende beloning (salarisschalen) wordt gekoppeld. Onder *horizontale* differentiatie wordt verstaan een onderscheid in taken binnen eenzelfde functie- en beloningsniveau. Functiedifferentiatie binnen het predikantschap heeft als achterliggend ideëel doel het mogelijk maken van loopbaanontwikkeling met het oog op het aantrekkelijk houden van het beroep.

In de NHK was er sprake van een gedifferentieerde beloningsstructuur die min of meer gekoppeld was aan de zwaarte van de predikantsfunctie. Gemeenten waren ingedeeld in verschillende traktementsklassen, waarbij kleine (arme) gemeenten een lager traktement betaalden dan de grote (rijke) gemeenten met veel leden en/of meerdere predikanten. De leeftijdsperiodieken kwamen uit de landelijke kas, zoals nu ook het geval is.

In de GKN kende men traktementsklassen naar grootte van de gemeenten, maar geen centrale kas voor de leeftijdsperiodieken. Dit had tot gevolg dat de kleine gemeenten meestal de jongere en dus goedkopere predikanten en de grote gemeenten de oudere predikanten in dienst namen. In beide kerken was er voor predikanten in zekere zin de mogelijkheid voor loopbaanontwikkeling, weliswaar binnen dezelfde functie van predikant maar waarbij de schaalgrootte en dienovereenkomstige zwaarte konden verschillen. Door de invoering van de nieuwe traktementsregeling in 2005 waarbij de verschillende traktementsklassen werden afgeschaft, verdween deze vorm van differentiatie.

Hieruit blijkt dat er in de NHK en GKN kennelijk geen principiële bezwaren leefden tegen het principe van functiedifferentiatie in combinatie met een verschillende beloning. Omdat de visie op het ambt van predikant in de Protestantse Kerk niet wezenlijk verschilt met die van de NHK en GKN, staat de ambtsvisie van onze kerk dus niet op gespannen voet met een functiedifferentiatie op zichzelf. Overigens gaat het onderscheid tussen junior- en seniorpredikant nog een flinke stap verder.

De spanning tussen ambtsvisie en functiedifferentiatie neemt toe naarmate de bovenplaatselijke kerk meer directe invloed of sturing krijgt op de mutatie van predikanten van de ene gemeente naar een andere. Waar de indruk ontstaat dat de bovenplaatselijke kerk mede gaat bepalen of een gemeente in aanmerking komt voor een junior- of seniorpredikant of omgekeerd, nemen de vragen en de weerstand toe. Voorstellen om te komen tot teamvorming van predikanten onder leiding van een predikant die als teamleider optreedt en die mede invloed kan uitoefenen op de toekomstmogelijkheden van de leden van zijn team, leden daarop tot nu toe schipbreuk. Zij gaan in tegen de vrijheid van de gemeente om haar eigen predikant te kiezen en die van de predikant om een beroep al dan niet te aanvaarden. Bovendien zijn zij een inbreuk op de kerkordelijke verhouding tussen mindere en meerdere vergaderingen. De mogelijke voordelen van deze voorstellen betreffende de bevordering van de kwaliteit en de vreugde van het predikantschap als beroep wegen hier niet tegen op.

Een en ander leidt tot de *conclusie* dat verticale functiedifferentiatie in combinatie met directe sturing vanuit de bovenplaatselijke kerk – die volgens de notitie ‘Met vreugde en vrucht als een noodzakelijk element hierin wordt gezien – botst met het aspect in de ambtsvisie dat raakt aan de vrijheid van de gemeente en de predikant in het beroepingswerk. Dit is een wezenlijk element in de protestantse ambtsvisie, waarmee rekening moet worden gehouden. Functiedifferentiatie in combinatie met een beloningsstructuur lijkt dus alleen mogelijk, indien dit element niet wordt aangetast.

Indien de kerk een dergelijke differentiatie van belang zou vinden, lijkt bevordering daarvan vooralsnog het beste mogelijk via het inbouwen van indirecte mechanismen. Herinvoering van meer traktementschalen die gekoppeld zijn aan de grootte van gemeenten c.q. het samenwerkingsverband van gemeenten en de zwaarte van de predikantsfunctie zou een dergelijk instrument kunnen zijn. Hiermee zou teven tegemoet kunnen worden gekomen aan de bezwaren vanuit kleine gemeenten tegen de huidige traktementsregeling. Dit vraagt echter wel weer om een ingrijpende herziening van het traktementsstelsel, dat in 2005 werd ingevoerd als het (toen) best denkbare stelsel.

7. De ‘pastor pastorum’

In het rapport ‘Hand aan de ploeg’ uit 2009 werd de figuur van de ‘pastor pastorum’ geïntroduceerd als een van de instrumenten met het oog op de zorg van de kwaliteit van predikant (en kerkelijk werker), gelet op de publieke missionaire uitstraling van deze functies en het functioneren en welbevinden van de functionarissen zelf. Wat wordt bedoeld met een pastor pastorum? Kan deze functie worden ingepast in onze ambtsvisie en zo ja, hoe dan?

Besluitvorming van de synode in april 2009

Over dit voorstel besloot de synode het voorstel – als 7^e hoofdlijn van beleid die uit Hand aan de ploeg voortvloeit – te aanvaarden als uitgangspunt voor verder onderzoek. Dit voorstel luidde als volgt: *‘Op het niveau van de algemene classicaie vergadering wordt een ‘pastor pastorum’ benoemd, vergelijkbaar met de huidige positie van de regionaal adviseur van de classicaie vergaderingen. Deze ‘pastor pastorum’ is de vertrouwensfiguur van de predikanten in zijn/haar regio. Hij/zij begeleidt de voorzitters van de werkgemeenschappen, is verantwoordelijk voor de beoordelingsgesprekken met predikanten en kerkelijk werkers in het kader van het welbevinden en de kwaliteit van het werk van de predikanten en kerkelijk werkers en voor de verslaglegging daarvan en geniet het vertrouwen van de kerkenraden in zijn/haar regio.*

Het voorstel voor deze pastor pastorum hield verband met twee andere voorstellen die de vorming van samenwerkingsverbanden van predikanten en kerkelijk werkers op het oog hebben. Eerst werd voorgesteld dat elke predikant en kerkelijk werker een deel van de werktijd buiten de eigen gemeente, ten dienste van de kerk in haar geheel, gaat besteden, waarbij rekening wordt gehouden met verzoeken uit de kerk, persoonlijke interesses, capaciteit, deskundigheid en ontwikkelingswensen. Tevens zouden predikanten en kerkelijk werkers moeten worden verplicht tot deelname aan een werkgemeenschap van predikanten die verantwoordelijk is voor de professionele begeleiding van gemeenten binnen het ressort van de werkgemeenschap. Zij staan onder leiding van een predikant die als primus inter pares de continuïteit en de kwaliteit van de werkgemeenschap bewaakt en tevens de groeimogelijkheden en ontwikkelingskansen van de leden bevordert.

Het eerste voorstel (hoofdlijn 5 Hand aan de Ploeg, hierna HadP) werd door de synode als uitgangspunt voor verder beleid aanvaard, het tweede (hoofdlijn 6 HadP) als uitgangspunt voor verder onderzoek.

Ontwikkelingen sindsdien

De BCP, die belast is met de uitvoering van de besluiten rond HadP, heeft bij de uitvoering eerst de werkgemeenschappen van predikanten onder de loep genomen. Er is onderzoek gedaan naar het functioneren van deze werkgemeenschappen, die sinds 2004 door de kerkorde worden voorgeschreven, maar lang niet overal daadwerkelijk functioneerden. Er bleken grote verschillen in aanpak en kwaliteit. Tevens heeft de BCP in verschillende regio’s contact gezocht met werkgemeenschappen die geïnteresseerd waren in de ontwikkeling van hun gemeenschap naar meer teamvorming van predikanten. Daaruit ontstonden verschillende pilots die door de BCP professioneel worden begeleid. De resultaten daarvan moeten nog op tafel komen. Deze ontwikkeling heeft er overigens in de praktijk wel voor gezorgd dat er vanuit de beroepsgroep meer belangstelling is voor en meer belang wordt gehecht aan de samenwerking van predikanten in een team of werkgemeenschap.

Het idee was dat in samenhang hiermee zich situaties zouden kunnen voordoen die de gelegenheid boden om te experimenteren met de leidinggevende rollen van een teamleider en een pastor pastorum. Tot nu zijn er echter geen situaties bekend waarin ervaringen zijn opgedaan met een pastor pastorum. Het gevolg daarvan is dat er nog geen scherper omlijnd profiel van de pastor pastorum voor handen is. We moeten dus in dit hoofdstuk afgaan op de globale omschrijving uit 2009.

De functie nader bekeken

De functie wordt voorgesteld als een mogelijk instrument in de kwaliteitszorg voor predikant en kerkelijk werker in hun professioneel functioneren. Het globale profiel bevat drie componenten:

- Het fungeren als vertrouwensfiguur voor de predikanten en kerkelijk werkers
- Het begeleiden van de voorzitters (teamleiders) van de werkgemeenschappen
- Het zorg dragen voor de beoordelingsgesprekken met de predikanten en kerkelijk werkers en voor de verslaglegging daarvan

Het lijkt erop alsof we hier te maken hebben met functies, die op het eerste gezicht niet met elkaar te verenigen zijn. Bij de vertrouwensfiguur denken we aan iemand die pastorale zorg biedt aan predikanten, aan een pastor voor de pastores. Een belangrijke voorwaarde voor pastorale zorg is dat de pastorant zich veilig moet kunnen weten bij de pastor. Er moet een sfeer van vertrouwen zijn zodat men zich kan uiten over zaken die hem of haar bezighouden, zonder dat men daarop later kan worden afgerekend of beoordeeld.

Dit aspect lijkt op gespannen voet te staan met het voeren van beoordelingsgesprekken. Hier zijn we in de sfeer van een gesprek tussen een functionaris met een leidinggevende en worden de prestaties van de functionaris kritisch beoordeeld. Aan de uitkomst van het gesprek kunnen consequenties worden verbonden in de sfeer van bevordering of beloning. Het is een gesprek, dat thuis hoort in het kader van personeelszaken. De pastor vervult dan een HRM-taak.

De directe oorzaak van deze discrepantie is gelegen in het feit dat tijdens de bespreking van HadP in de synode een amendement werd aanvaard waarbij de zinsnede 'vertrouwensfiguur voor kerkenraden' werd gewijzigd in 'vertrouwensfiguur van predikanten'. Hiermee heeft de synode een cruciale wijziging aangebracht in de oorspronkelijke gedachtegang van HadP dat de 'pastor pastorum' vooral moest worden gezien als een vertrouwensfiguur voor de kerkenraden in plaats van predikanten. De functie werd beschouwd als een instrument die een bijdrage kon leveren in het oplossen van vastgelopen situaties tussen een gemeente en een predikant. Dit hing weer samen met gedachten uit eerdere fasen van de discussie over deze materie als zou er in onze structuur behoefte zijn aan een episcopaal accent 'om de predikanten een structureel-kerkelijke bescherming te bieden in hun ambt en tevens het persoonlijke contactpunt van een vertrouwenwekkende *pastor pastorum*'.

Geconstateerd moet worden dat het profiel van de pastor pastorum op dit vlak nadere opheldering behoeft. De discussie over HadP laat in elk geval zien dat er behoefte is aan een vertrouwensfiguur voor predikanten.

Over de pastor pastorum is in de geschiedenis van de SoW-kerken eerder aandacht gevraagd. In de NHK werd in 1972 een discussienota over het ambt de kerk ingezonden, onder de titel 'Wat is er aan de hand met het ambt?' Dit rapport was geschreven door prof. Dr. H. Berkhof. Daarin werd o.m. gesteld dat er provinciale of landelijke ambtsdragers moesten komen die dan als pastor pastorum fungeren aan wie taken van zielzorg en leiderschap worden opgedragen. Gedacht werd aan een 'charismatische figuur als herder voor de herders, ingebouwd in de vergaderingen van de kerk, de raadgever en helper in talloze, vaak ook moeilijke situaties. (voetnoot)

In de GKN werd in 1969 een voorstel tot benoeming van een pastor pastorum behandeld. Het voorstel ging er vanuit dat er in de bestaande organen onvoldoende hulp konden bieden aan predikanten die in moeilijke situaties verkeerden. Bemoeienis met het beroepingswerk was echter voor deze pastor taboe. Het voorstel beoogde in concreto de aanstelling van een predikant in elk provinciaal ressort aan wie de zorg over predikanten, die daaraan behoefte hebben, wordt toevertrouwd en die als vertrouwenspersoon van de predikant met diens toestemming contact zou kunnen hebben met de kerkenraad ter voorkoming of oplossing van moeilijkheden. De critici vreesden voor bevoogding door een superpredikant en voor episcopale uitwassen. Uiteindelijk werd het voorstel verworpen vanuit de overwegingen dat de ouderlingen de nodige pastorale zorg aan de predikanten moeten verlenen en dat de predikanten de vrijheid moet worden gelaten om zich zonodig te wenden tot een vertrouwensman naar eigen keus (voetnoot).

In de ELK had de president van de synode een belangrijke taak ten opzichte van predikanten. Deze kreeg in de kerkorde van 1956 enige episcopale trekken: hij is pastor pasvorm, heeft de leiding in het beroepingswerk en ordineert de proponenten. In 1985 werden de taken in pastoraat en beroepingswerk over meerdere personen gespreid.

Pastor pastorum als 'episkopè'

In paragraaf 5 zagen we dat door de Protestantse kerken in Europa de dienst van episkopè verstaan wordt als de taak van het (geestelijk) leiderschap binnen de kerk. Episkopè en leiderschap horen bijeen en omvatten het opzicht over de verkondiging, de liturgie, het pastoraat en het management. Meestal wordt deze dienst verricht door ambtelijke vergaderingen (synoden) waarin alle ambten bijeen zijn. Soms krijgt deze dienst gestalte in een persoonlijk ambt (bisschop).

Gesteld dat wij de pastor pastorum, zoals geschetst in Hand aan de Ploeg, willen opvatten als uitdrukking van bepaalde elementen van de dienst van episkopè, (hoe) past deze functie dan in de huidige ambtsstructuur van onze kerk?

In de eerste plaats moet bij de aanstelling van een persoonlijk ambt van pastor pastorum ervoor worden gezorgd dat dit ambt wordt ondergebracht in een ambtelijke vergadering of college. Wezenlijk in onze visie is dat de ambten niet los van elkaar opereren, maar hun dienst uitoefenen in een collegiaal verband samen met de andere ambtsdragers. Omdat episkopè ook dienst is aan de eenheid van de

kerk, zal dit ambt kunnen worden ingebed in een meerdere vergadering, hetzij de classicale vergadering, hetzij de generale synode. Dit spoort ook met de huidige taakverdeling tussen plaatselijke gemeente en bovenplaatselijke kerk ten aanzien van de zorg voor de predikant waarbij de kwaliteitszorg een taak is van de kerk.

Indien aan de pastor pastorum ook bepaalde (management)taken worden opgedragen, vooral ten behoeve van de kwaliteitszorg, verdient inbedding in meerdere ambtelijke vergadering – als leidinggevende organen van de kerk – eveneens de voorkeur

Een andere mogelijkheid is dat de pastor pastorum wordt gekoppeld aan het college voor de visitatie, zeker als het accent komt te liggen op het pastoraat aan predikanten. Als we hierbij bedenken dat visitatie volgens de kerkorde een vorm van opzicht is, zal het niet hoeven te blijven bij vrijblijvend pastoraat, maar is er ook ruimte voor het geven van dringende adviezen zoals de visitatie gewoon is doen. Het is ook denkbaar dat de pastor pastorum wordt gekoppeld aan een speciaal in te stellen regionaal of generaal college dat door de ambtelijke vergadering wordt belast met het pastoraat en aspecten van kwaliteitszorg voor predikanten.

In de tweede plaats moet ervoor worden gewaakt dat de pastor pastorum geen bemoeienis heeft met de inhoud van de Woordverkondiging door de predikant of over de verkiezing en beroeping van predikanten door de plaatselijke gemeente. Hierdoor zou de vrijheid van het ambt en de vrijheid van de gemeente in de keuze van haar ambtsdragers geweld worden aangedaan.

Bovenplaatselijke sturing van de inzet van predikanten, zoals de oorspronkelijke bedoeling was van de functie, lijkt binnen de huidige ambtsvisie een brug te ver. Wel is denkbaar dat de pastor pastorum in dezen het recht krijgt om in zaken rond inzet van predikanten een advies te geven.

Het opzicht over de verkondiging en de liturgie (bediening van de sacramenten) alsmede over de belijdenis en wandel kan voorbehouden blijven aan de ambtelijke vergaderingen en colleges, waaraan deze taken nu door de kerkorde zijn opgedragen.

Pastor pastorum als functie in personeelsbeleid (HRM-functie)

Indien bij de pastor pastorum de voorkeur zou uitgaan naar een profilering in de richting van een HRM-functie, waarbij de voornaamste taak is om leiding te geven aan voorzitters van werkgemeenschappen als teamleiders en een rol te spelen bij beoordelingsgesprekken met predikanten, dan verdient het de voorkeur dat deze functie wordt ondergebracht bij de stafafdeling HRM van de dienstenorganisatie met eventueel een ambtelijke lijn naar de generale synode (predikant in algemene dienst), zoals nu voor de predikanten voor de werkbegeleiding geldt.

Het ligt dan ook voor de hand om de functie een andere naam te geven dan pastor pastorum.

Om dit laatste mogelijk te maken, zal de kerk echter eerst moeten accepteren dat de landelijke kerk meer bevoegdheden krijgt tot sturing van de inzet van predikanten. En dat lijkt op korte termijn niet erg waarschijnlijk.